Agnieszka Pyrżyńska

Cywilnoprawna ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego w świetle ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej

Ustawa z 26 stycznia 2018 r. wprowadziła do polskiego porządku prawnego regulację, zgodnie z którą do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych. Celem artykułu jest analiza tej regulacji, w tym zajęcie stanowiska w sprawie sposobu wykorzystania instytucji prawnej należącej do systemu prawa cywilnego do ochrony podmiotów prawa publicznego i prawa międzynarodowego.

Słowa kluczowe: Instytut Pamięci Narodowej, Kodeks cywilny, dobra osobiste

Civil Law protection of the good name of the Republic of Poland and the Polish Nation in the light of the Act on the National Remembrance Institute: The Act of 26th January 2018 introduced into the Polish legal system a regulation, according to which the provisions of the Civil Code on personal interests protection duly apply to the protection of the good name of the Republic of Poland and the Polish Nation. The aim of the publication is to analyze this regulation, including taking a stance on the manner of using such legal institution belonging to the civil law system to protect public law entities and international law.

Keywords: Institute of National Remembrance, The Civil Code, Personal interests

Doktor hab. nauk prawnych, profesor UAM, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu ■ apyrz@amu.edu.pl ■ <https://orcid.org/0000-0002-0351-8396>

1. Uwagi wstępne

Ustawą z 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. poz. 369; dalej: u.z.u.IPN) została zmieniona m.in. ustawa z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1882; dalej: u.IPN). Nowelizacja ta wzbudziła żywą dyskusję w zakresie wprowadzenia odpowiedzialności karnej za publiczne i wbrew faktom przypisanie narodowi polskiemu lub państwu polskiemu odpowiedzialności lub współodpowiedzialności za zbrodnie wskazane w art. 55a u.IPN lub za rażące

pomniejszanie w inny sposób odpowiedzialności rzeczywistych sprawców, zakończoną uchYLENIEM wskazanej regulacji¹.

Zdecydowanie mniejsze zainteresowanie wywołała natomiast cywilnoprawna regulacja wprowadzona ustawą o zmianie ustawy o IPN, dotycząca ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego (art. 53o–53q u.IPN). Jej bliższa analiza jest jednak uzasadniona, bowiem w obecnym stanie prawnym środki cywilnoprawne stają się jednym z podstawowych instrumentów prawnych służących ochronie pamięci historycznej. Wskazana regulacja dostarcza ponadto interesujących podstaw dla rozważań dotyczących ochrony wartości (dóbr) niemajątkowych innych niż dobra osobiste. Potwierdza ona, że ten typ wartości w coraz szerszym zakresie pozostaje pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.

Wykładnia art. 53o–53q u.IPN stwarza dla interpretatora trudności. Ich główną przyczyną jest to, że wartości związane z podmiotami publicznymi podlegają ochronie przy użyciu środków przynależących do systemu prawa cywilnego, odpowiednio zastosowanych. Pojawia się w związku z tym pytanie, czy uzasadnia to również stosowanie (odpowiednie stosowanie) innych instytucji prawa cywilnego, w tym podmiotowości cywilnoprawnej, stosunku cywilnoprawnego oraz prawa podmiotowego. Zagadnienie stosowania prawa cywilnego materialnego szczególnie wyraźnie rysuje się na tle zawarcia umowy regulującej skutki naruszenia (zagrożenia) dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. Natura chronionych wartości oraz odesłanie do odpowiedniego zastosowania przepisów ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1145, ze zm.; dalej: k.c.) o ochronie dóbr osobistych przemawiają na rzecz dopuszczalności umownego uregulowania sporu, w ustawie o IPN została jednak uregulowana wyłącznie legitymacja do żądania sądowej ochrony. Jeżeli umowne uregulowanie sporu uznać za dopuszczalne, pojawia się pytanie, kto jest umocowany do reprezentowania „dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego”.

Brzmienie art. 53o–53q u.IPN może stanowić podstawę do przyjęcia różnych koncepcji prawnych. Poniższe rozważania stanowią propozycję wykładni dokonaną przy użyciu instytucji prawa cywilnego.

Ze względu na ograniczenia dotyczące objętości artykułu w rozważaniach – co do zasady – została pominięta problematyka dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. Jest ona poruszana jedynie w zakresie niezbędnym dla prowadzenia wyводу dotyczącego cywilnoprawnej ochrony tych wartości.

¹ Zob. ustawę z 27 czerwca 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Dz.U. poz. 1277. Por. też wyrok TK z 17 stycznia 2019 r., sygn. akt K 1/18, OTK-A ZU 2019, poz. 6.

Na marginesie tych rozważań można jednak sformułować tezę, że przedmiotem ochrony w art. 53o–53q u.IPN są wartości (dobra) niemajątkowe związane z narodem i państwem. Wartości te odnoszą się do sfery dobrej sławy, stanowiącej – przy akceptacji określonej konwencji – odpowiednik czci zewnętrznej osoby fizycznej. Zamieszczenie wskazanej regulacji w ustawie o IPN pozwala przyjąć, że definiując „dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego”, należy odwołać się do celu ustawy, określonego w szczególności w jej preambule. Wykładnia prokonstytucyjna nakazuje również uwzględnić wartości konstytucyjne, w tym wyrażone w preambule do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, ze zm.

2. Ochrona wartości czy ochrona podmiotu prawa?

2.1. Zgodnie z art. 53o zdanie 1 u.IPN do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego odpowiednie zastosowanie mają przepisy Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych. Już na wstępie można więc przyjąć, że zgodnie ze wskazaną regulacją dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przynależy do kategorii wartości (dóbr) prawnie chronionych, a jego ochrona – niezależnie od możliwości zastosowania środków publicznoprawnych – następuje przy użyciu instrumentów prawa cywilnego znajdujących odpowiednie zastosowanie.

Nie budzi wątpliwości, że ani Rzeczpospolita Polska, ani Naród Polski nie są podmiotami prawa cywilnego. Ustawa stwarza podstawy do stosowania instrumentów cywilnoprawnych celem ochrony wartości (dóbr), które nie są powiązane z podmiotowością przyjmowaną na gruncie tej gałęzi prawa. Pojawia się wobec tego pytanie, czy regulacja zawarta w art. 53o–53q u.IPN chroni jedynie określoną wartość (dobro), którą można ujmować w kategorii wartości kolektywnej, ponadindywidualnej („dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego”²), czy też – poprzez ochronę wartości – chroni podmiot prawa, niebę-

² Ochrona udzielana przez system prawny określonym wartościom (dobrom) nie musi być łączona z podmiotem prawa – w zakresie ochrony dobrego imienia, zob. np. art. 21 ust. 2 pkt 1 ustawy z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (t.j. Dz.U. 2019, poz. 361, ze zm.) oraz art. 27 ust. 1 ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. 2019, poz. 161, ze zm.). Dla prawa cywilnego charakterystyczne jest jednak udzielanie ochrony w powiązaniu ze złożoną sytuacją prawną określonego podmiotu, opisywaną w kategorii prawa podmiotowego. Powszechność tej reguły uzasadnia w ocenie niektórych autorów stwierdzenie, że: *udzielenie ochrony prawnej określonym wartościom decyduje o uznaniu ich w danym porządku prawnym za prawa podmiotowe* – zob. M. Pyziak-Szafnicka, *Prawo podmiotowe [w:] System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne, część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 807.

dający jednak podmiotem prawa cywilnego³. Stanowisko w tej kwestii ma istotne znaczenie dla dalszych rozważań, przede wszystkim w aspekcie możliwości odwołania się do cywilnoprawnej koncepcji prawa podmiotowego. Uwzględniając jednak, że prawo podmiotowe bez podmiotu jest kategorią pustą⁴, w pierwszej kolejności należy rozstrzygnąć, czy na gruncie art. 53o–53q u.IPN istnieją podstawy do przyjęcia podmiotowości prawnej.

2.2. W przypadku Rzeczypospolitej Polskiej podmiotowość prawna nie budzi wątpliwości⁵. Użycie nazwy państwa polskiego wskazuje, że chodzi o podmiot prawa publicznego oraz prawa międzynarodowego. Istnieją podstawy, aby również w przypadku narodu polskiego przyjąć podmiotowość publicznoprawną. W nazwie tej użyto wielkich liter, co uzasadnia stwierdzenie, że art. 53o i 53p u.IPN odwołują się do narodu w znaczeniu politycznym⁶, tj. suwerena, do którego należy władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej (por. preambułę oraz art. 4 ust. 1 Konstytucji RP). Przymiot suwerena zakłada podmiotowość prawną⁷. Jest to podmiotowość wynikająca wprost z Konstytucji RP i przyznana dla realizacji określonych funkcji, mających znaczenie przede wszystkim dla ustroju Rzeczypospolitej Polskiej⁸. Pomimo że ma ona charakter szczególny (podmiotowość *sui generis*, zbiorowy podmiot suwerenności), brak podstaw, aby ją kwestionować.

Pozwala to przyjąć, że art. 53o–53q u.IPN można odczytywać jako regulację służącą ochronie podmiotów (prawa publicznego), nie zaś tylko ochronie warto-

³ Ochronę wartości immanentnie związanych z podmiotem prawa można uznać za przejaw ochrony samego podmiotu. Ujęcie takie nie wyklucza jednoczesnego odwołania się do koncepcji prawa podmiotowego, czego potwierdzeniem jest dominujący pogląd wyrażany na tle ochrony dóbr osobistych podmiotów prawa cywilnego – zob. np. J. Panowicz-Lipska, Komentarz do art. 23 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. M. Gutowski, Warszawa 2018, s. 200–202, wraz z cyt. literaturą.

⁴ Tak krótko i trafnie W. Jakimowicz, *Publiczne prawa podmiotowe*, Zakamycze 2002, s. 194.

⁵ Tak też uzasadnienie do projektu u.z.u.IPN, druk sejmowy nr 806/VIII kad. z 29 sierpnia 2016 r., <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=806>.

⁶ Tak też *ibidem*.

⁷ Zob. np. L. Garlicki, M. Derlatka, Komentarz do art. 4 [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, red. L. Garlicki, M. Zubik, 2016, s. 26–27, którzy na gruncie tego przepisu określają naród jako „podmiot suwerenności”; M. Florczak-Wątor, Komentarz do art. 4 [w:] *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 268, zdaniem której formuła „władza należy do narodu” wskazuje na „naród jako nosiciela suwerenności, podmiot władzy zwierzchniej”.

⁸ Zob. np. M. Granat, *Zasada suwerenności narodu* [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2010, s. 115. Zob. też T. Pietrzykowski, *Podmiotowość prawna – ujęcie teoretyczne* [w:] *O czym mówią prawnicy, mówiąc o podmiotowości*, red. A. Bielska-Brodziak, Katowice 2015, s. 21–22, zdaniem którego na poziomie poszczególnych regulacji podmiotowość należy postrzegać przez pryzmat pewnych określonych ról, z uwzględnieniem m.in. zespołu filozoficznych założeń porządku prawnego determinujących rozumienie wspólnoty uczestników i beneficjentów porządku prawnego.

ści o charakterze kolektywnym (zbiorowym, ponadindywidualnym). Ujęcie takie otwiera możliwość odwołania się do instytucji stosunku prawnego oraz prawa podmiotowego. Przyjęcie odrębnej podmiotowości prawnej Rzeczypospolitej Polskiej oraz Narodu Polskiego wpływa ponadto na wykładnię art. 53o–53q u.IPN. Mimo niekonsekwencji ustawodawcy w zakresie określenia przedmiotu ochrony⁹ należy przyjąć, że przedmiotem tym są dwie – choć pozostające ze sobą w związku – odrębne wartości, nie zaś jedna wartość o złożonej strukturze. Za tym stanowiskiem przemawia również wykładnia językowa¹⁰ oraz kontekst historyczny. W historii Polski występowały etapy istnienia narodu bez państwa oraz istnienia państwa w kształcie wyznaczonym bez suwerennej decyzji narodu. Wobec faktu, że naruszenie dobrego imienia jest powiązane również ze zdarzeniami odnoszącymi się do przeszłości, rozróżnienie takie należy uznać za zasadne¹¹. Wydaje się jednak, że w praktyce stosowania art. 53o–53q u.IPN obie te wartości będą z reguły rozpatrywane łącznie.

2.3. Odczytanie art. 53o–53q u.IPN jako regulacji służącej ochronie podmiotów nie oznacza pominięcia w toku wykładni wartości (dóbr) stanowiących przedmiot ochrony. Można przy tym dostrzec, że również one mają charakter szczególny. Ustawodawca – przez użycie określenia „dobre imię”¹² oraz odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów o ochronie dóbr osobistych – wskazuje, że wartości te – nieprzynależąc do kategorii dóbr osobistych – w jakimś zakresie wykazują do nich¹³ podobieństwo¹⁴. Uzasadnione w szczególności jest stwier-

⁹ W ustawie o IPN zamiennie używane jest sformułowanie „dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego” (art. 1 pkt 2a, art. 53o zdanie 1 u.IPN) oraz „dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej lub Narodu Polskiego” (art. 53o zdanie 2, art. 53p zdanie 1 u.IPN).

¹⁰ Użycie w ustawie o IPN zamiennie spójnika „lub” oraz „i” przemawia za przyznaniem w toku wykładni pierwszeństwa spójnikowi „lub”. Zakres znaczeniowy słowa „lub”, stanowiącego przybliżony równoznacznik funktora alternatywy nierozłącznej, jest bowiem szerszy niż słowa „i”, będącego odpowiednikiem funktora koniunkcji – zob. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2002, s. 85 i n.

¹¹ Zob. też wyrok SN z 14 września 2016 r., sygn. akt II KO 29/16, Legalis.

¹² Dobre imię jest powszechnie uznawane za dobro osobiste osoby prawnej – zob. np. wyroki SN z: 9 czerwca 2005 r., sygn. akt III CK 622/04; Legalis; 14 maja 2009 r., sygn. akt I CSK 440/08, Legalis; 12 grudnia 2017 r., sygn. akt IV CSK 131/17, Legalis; A. Kubiak-Cyrul, *Dobra osobiste osób prawnych*, Kraków 2005, s. 165 i n.; A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych przysługujących osobom prawnym [w:] Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990, s. 33 i n.

¹³ W kwestii cech dóbr osobistych zob. np. J. Panowicz-Lipska, *Komentarz do art. 23, op. cit.*, s. 170–173, wraz z cyt. literaturą.

¹⁴ Na podobieństwo jako podstawę odpowiedniego stosowania przepisów wskazuje w szczególności J. Nowacki, „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964, z. 3, s. 367–368, przyjmując, że nakaz odpowiedniego stosowania przepisów regulujących jeden stosunek prawny do innego stosunku prawnego oznacza, że

dzenie, że mają one charakter niemajątkowy i niezbywalny. W dalszej kolejności można przyjąć, że „dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego” stanowią wartości nie tyle związane z państwem i suwerenem jako podmiotem władzy państwowej, ile ze społecznością zorganizowaną w taki sposób. Służą one bowiem przede wszystkim integracji społeczności, w tym budowie tożsamości narodowej, oraz wzmacnianiu więzi tej społeczności z państwem. Z tych, jak się wydaje, względów uprawnienie do wytoczenia powództwa przysługuje zarówno Instytutowi Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (dalej: Instytut Pamięci Narodowej lub IPN), jak i organizacjom pozarządowym działającym w zakresie swoich zadań statutowych.

Proponowane ujęcie oznacza, że analizowane wartości (dobra) – inaczej niż dobra osobiste osób prawnych – nie służą, przynajmniej w sposób bezpośredni, funkcjonowaniu podmiotu chronionego zgodnie z zakresem jego zadań¹⁵. Dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego można uznać za wartość wspólną powiązaną z interesem zbiorowym¹⁶, a jego ochronę za przejaw kolektywnej ochrony wszystkich obywateli państwa polskiego, zgodnie z art. 1 Konstytucji RP odwołującym się do kategorii dobra wspólnego¹⁷.

3. Próba opisu sytuacji prawnej związanej z ochroną dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego

3.1. Na tle art. 53o–53q u.IPN nasuwa się pytanie, w jaki sposób opisać sytuację prawną, w której podmioty prawa publicznego (Rzeczpospolita Polska i Na-

chodzi o stosunki: 1) które prawodawca chce w ten sam czy w podobny sposób rozstrzygać; 2) które w ogóle mogą być normowane za pomocą tych samych przepisów prawa i 3) które tym samym w jakimś przynajmniej stopniu wykazują podobieństwo. W kwestii przedmiotu, którego dotyczą przepisy odnoszone, zob. jednak Z. Radwański, M. Zieliński, *Normy i przepisy prawa cywilnego* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne, część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 416.

¹⁵ Co do takiego sposobu ujęcia dóbr osobistych osób prawnych zob. np. wyrok SN z 14 listopada 1986 r., sygn. akt II CR 295/86, OSNCP 1988, nr 2–3, poz. 40; wyrok SN z 11 stycznia 2007 r., sygn. akt II CSK 392/06, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2009, nr 5, poz. 55, z glosą M. Wałachowskiej.

¹⁶ W zakresie definicji interesu zbiorowego zob. w szczególności R. Kulski, *Ochrona interesów zbiorowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2017, s. 32 i n., wraz z cyt. literaturą. W świetle tych rozważań dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego można uznać za wartość powiązaną z interesem zbiorowym niepodzielnym, czyli interesem rozpatrywanym jedynie jako całość, należącym do (całej) zbiorowości (*ibidem*, s. 53).

¹⁷ Co do znaczenia pojęcia „dobro wspólne” zob. M. Piechowiak, Komentarz do art. 1 [w:] *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 173–175.

ród Polski) są chronione przez środki ochrony przynależące do systemu prawa prywatnego (cywilnego). Czy w takim wypadku istnieją podstawy do przyjęcia stosunku cywilnoprawnego oraz prawa podmiotowego w rozumieniu, w jakim pojęciem tym posługuje się prawo cywilne¹⁸, czy też dla opisu tej sytuacji należy poszukiwać innych instytucji, przynależących do systemu prawa publicznego?

Można przyjąć, że do momentu, w którym zaistnieją przesłanki odpowiedniego zastosowania przepisów Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych, brak podstaw, aby sięgać do instytucji stosunku cywilnoprawnego oraz cywilnoprawnego prawa podmiotowego. Nie mogą one bowiem znaleźć zastosowania w sytuacji, w której przedmiotem ochrony są wartości (dobra) związane z podmiotem niebędącym podmiotem prawa cywilnego¹⁹. W świetle art. 53o–53q u.IP.N wskazane wartości (dobra) na tym etapie są chronione normą generalną i abstrakcyjną, zakazującą każdemu naruszania dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. Można, prawdopodobnie, bronić stanowiska, zgodnie z którym dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego stanowi przedmiot publicznego prawa podmiotowego, a obowiązywanie wskazanego zakazu jest konsekwencją ustanowienia tego prawa²⁰. Jego przyjęcie wiązałoby się jednak z uprzednią akceptacją tezy, zgodnie z którą publiczne prawo podmiotowe może przysługiwać również państwu oraz suwerenowi. Ze względu na

¹⁸ W zakresie definicji prawa podmiotowego zob. Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, s. 88 i n.

¹⁹ Można ponadto odwołać się do art. 53o zdanie 1 u.IP.N, zgodnie z którym zbiorem przepisów odnoszonych (przepisów odpowiednio stosowanych) są przepisy o ochronie dóbr osobistych, nie zaś przepisy o dobrach osobistych. Instytucja stosunku cywilnoprawnego oraz prawa podmiotowego może wobec tego być rozważana najwcześniej wraz z zaistnieniem przesłanek do udzielenia ochrony.

²⁰ Źródłem regulacji jest bowiem prawo publiczne, przynajmniej podmiotom chronionym szczególnie status, wynikający z przysługującego im przymiotu suwerenności. Konsekwencją tego są szczególne regulacje ochronne – zob. w szczególności art. 133 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1950, ze zm.; dalej: k.k.) (*Kto publicznie znieważa Naród lub Rzeczpospolitą Polską, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3*) oraz art. 49 § 1 ustawy z 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. 2019, poz. 821, ze zm.) (*Kto w miejscu publicznym demonstracyjnie okazuje lekceważenie Narodowi Polskiemu, Rzeczypospolitej Polskiej lub jej konstytucyjnym organom, podlega karze aresztu albo grzywny*). Kwestią odrębną jest, czy normy przynależące do systemu prawa karnego służą wyznaczaniu praw podmiotowych, czy jedynie ich ochronie. W zakresie regulacji zawartej w Kodeksie karnym można podzielić pogląd L. Boska, Komentarz do art. 218 [w:] *Konstytucja RP*, t. II, *Komentarz. Art. 87–243*, red. M. Safjan, L. Bosek, 2016, s. 1511, zgodnie z którym przepisy art. 127–139 k.k. („Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej”) tworzą szczegółowe normy sankcjonujące poszanowanie dobra wspólnego, jakim jest Rzeczpospolita Polska, bez potrzeby kreowania podmiotowości Skarbu Państwa w zakresie stosunków niemajątkowych.

wątpliwości, jakie koncepcja ta budzi w doktrynie prawa publicznego²¹, jest ona pomijana w dalszych rozważaniach.

3.2. Odpowiednie zastosowanie przepisów Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych pozwala przyjąć, że do naruszenia normy zakazującej każdemu naruszania dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego dochodzi już w sytuacji, gdy imię to zostaje zagrożone cudzym działaniem (art. 24 § 1 zdanie 1 k.c. w związku z art. 53o zdanie 1 u.IPN). Od tego bowiem momentu można żądać zaniechania tego działania, a w razie dokonanego naruszenia ochrony dalej idącej, w każdym przypadku odpowiednio stosując przepisy Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych. Uzasadnione ponadto jest stwierdzenie, że poczynając od naruszenia wskazanej normy zaistniała sytuację prawną można rozważać w kategorii stosunku prawnego. Istnieją bowiem dwa podmioty, między którymi zachodzi stosunek ze względu na określoną normę prawną, znajdującą zastosowanie na skutek zaistnienia zdarzenia doniosłego prawnie²². Wskazany stosunek prawny jest jednak związany z hybrydalną sytuacją prawną – podmiot prawa publicznego jest chroniony przy użyciu instrumentów prawa cywilnego, kierowanych przeciwko podmiotowi prawa cywilnego²³ – co utrudnia jego kwalifikację. Skoro jednak ustawodawca odsyła do cywilnoprawnych środków ochrony, uzasadnione jest stwierdzenie, że jest to stosunek cywilnoprawny (art. 1 k.c.). Ujęcie takie uwzględnia szczególną właściwość prawa cywilnego – otwartość na to, aby obejmować swą regulacją kolejne stosunki społeczne, również te, których funkcja nie sprowadza się do ochrony interesów prywatnych²⁴.

3.3. Stosunek cywilnoprawny może powstać wyłącznie między podmiotami prawa cywilnego. Ani Rzeczpospolita Polska, ani Naród Polski nie przynależą do tej kategorii, na skutek naruszenia normy wyrażonej w art. 53o–53q u.IPN status tych podmiotów nie ulega zmianie. Nadal są to podmioty prawa publicznego, któ-

²¹ Zob. np. W. Jakimowicz, *Publiczne prawa podmiotowe*, op. cit., s. 198–205, 246, zdaniem którego podmiotem prawa publicznego może być osoba fizyczna albo jednostka organizacyjna, jaką jest państwo lub jednostka samorządowa. Natomiast A. Wróbel, *Prawo podmiotowe publiczne [w:] System prawa administracyjnego*, t. 1, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2015, s. 375, przyjmuje, że podmiotem tym nie jest państwo ani organy państwa. Państwo, żądając od jednostki określonego zachowania, nie czyni tego w wykonaniu własnego prawa podmiotowego, lecz w wykonaniu swoich kompetencji.

²² W kwestii definicji stosunku prawnego zob. w szczególności Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, s. 321; zob. też Z. Banaszczyk, *Stosunek cywilnoprawny [w:] System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne, część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 936 i n.

²³ Może to być każdy podmiot prawa cywilnego – osoba fizyczna oraz podmioty normatywne (osoba prawa i jednostka organizacyjna z art. 33¹ § 1 k.c.).

²⁴ Zob. w szczególności R. Szczepaniak, *Komentarz do art. 1 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. M. Gutowski, Warszawa 2018, zwłaszcza s. 10 i n., wraz z cyt. literaturą.

rych status uniemożliwia pozostawanie w relacji cywilnoprawnej. Należy wobec tego rozważyć, czy za stronę analizowanego stosunku cywilnoprawnego można uznać jednostkę uprawnioną zgodnie z ustawą o IPN do wytoczenia powództwa o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego.

Dla rozstrzygnięcia tej kwestii istotne wydają się trzy okoliczności. Po pierwsze, spośród jednostek legitymowanych do wniesienia powództwa podmiotowość materialnoprawną mają wyłącznie organizacje pozarządowe²⁵ (zob. art. 53o zdanie 2 u.IPN). Statusu takiego nie ma Instytut Pamięci Narodowej, któremu ustawa przyznaje wyłącznie zdolność sądową (zob. art. 53p zdanie 2 u.IPN). Po drugie, ustawa różnicuje sytuację prawną organizacji pozarządowej wytaczającej powództwo (zob. art. 53o zdanie 2 i 3 u.IPN) od sytuacji Instytutu Pamięci Narodowej (zob. art. 53p u.IPN). Organizacja pozarządowa może żądać ustalenia lub zasądzenia, jednakże „odszkodowanie lub zadośćuczynienie przysługują Skarbowi Państwa”. W odniesieniu do Instytutu Pamięci Narodowej ustawa nie wprowadza w tym zakresie żadnej regulacji. Po trzecie wreszcie, mimo że uprawnienie do wytoczenia powództwa przysługuje wielu jednostkom (Instytut Pamięci Narodowej oraz każda organizacja pozarządowa o zadaniach statutowych wskazanych w ustawie o IPN), chronione wartości (dobra) mają charakter jednostkowy. Indywidualny charakter podmiotów chronionych nakazuje bowiem przyjąć, że jest tylko jedno dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej oraz tylko jedno dobre imię Narodu Polskiego.

Okoliczności te dają podstawę do stwierdzenia, że stroną stosunku cywilnoprawnego nawiązanego wskutek naruszenia art. 53o–53q u.IPN jest Skarb Państwa. Dotyczy to zarówno przypadku ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej, jak i ochrony dobrego imienia Narodu Polskiego. W stosunkach cywilnoprawnych Skarb Państwa stanowi bowiem emanację państwa (Rzeczypospolitej Polskiej), państwo zaś jest formą politycznej organizacji Narodu Polskiego – wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Konsekwencją takiego ujęcia musi być stwierdzenie, że art. 53o–53q u.IPN rozszerza funkcje tradycyjnie przypisywane Skarbowi Państwa (zob. art. 34 k.c.)²⁶. W polskim systemie prawnym nie jest to jednak pierwsze rozwiązanie tego rodzaju²⁷.

²⁵ Należy przyjąć, że są to organizacje pozarządowe w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, t.j. Dz.U. 2019, poz. 688, ze zm.

²⁶ Zdaniem L. Boska, Komentarz do art. 218, *op. cit.*, s. 1509, przepis ten: *nie wyklucza przypisania Skarbowi Państwa przez precyzyjnie skonstruowane przepisy prawa określonych praw osobistych związanych tylko funkcjonalnie z majątkiem Państwa Polskiego albo niezwiązanych z majątkiem państwowym*.

²⁷ Chodzi przede wszystkim o funkcję, jaką Skarb Państwa pełni w przypadku naruszenia dobra osobistego przez niezgodne z prawem wykonywanie władzy publicznej – zob. np. uchwałę SN(7) z 18 października 2011 r., sygn. akt III CZP 25/11, OSNC 2012, nr 2, poz. 15; wyrok SN z 6 kwietnia 2016 r., sygn. akt IV CSK 465/15, Legalis.

Należy przyjąć, że na płaszczyźnie materialnoprawnej Skarb Państwa jest reprezentowany przez Instytut Pamięci Narodowej jako *statio fisci*. Instytut jest bowiem jednostką organizacyjną nieposiadającą zdolności prawnej, powiazaną z państwem²⁸ oraz realizującą jego zadania²⁹. W związku z realizacją tych zadań IPN jest uprawniony do prowadzenia postępowania sądowego o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. Wyraźne potwierdzenie tego uprawnienia w art. 53p u.IPN, wraz z przyznaniem Instytutowi własnej zdolności sądowej, wynika – jak się wydaje – z dwóch względów. Po pierwsze, na gruncie art. 67 § 2 ustawy z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1460, ze zm.; dalej: k.p.c.) mogłaby pojawić się wątpliwość, czy roszczenia związane z ochroną dóbr (wartości) niemajątkowych, powiązanych z państwem polskim i Narodem Polskim, mieszczą się w kategorii roszczeń wiążących się z działalnością tej państwowej jednostki organizacyjnej. Po drugie, działanie w zakresie własnej zdolności sądowej można potraktować jako potwierdzenie niezależności Instytutu Pamięci Narodowej (art. 8 ust. 2 u.IPN).

Przyjęciu powyższej kwalifikacji nie sprzeciwia się fakt przyznania organizacjom pozarządowym, w zakresie ich zadań statutowych, uprawnienia do dochodzenia ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. W odniesieniu do środków ochrony majątkowej (odszkodowania lub zadośćuczynienia) ustawa bowiem wyraźnie wskazuje, że są one dochodzone wyłącznie na rzecz Skarbu Państwa. Takie samo stanowisko należy zająć w zakresie pozostałych środków ochrony. Zorganizowanie się obywateli Rzeczypospolitej Polskiej w sposób określony w art. 53o zdanie 2 u.IPN oraz podjęcie przez utworzoną organizację działań zmierzających do uzyskania ochrony nie zmienia faktu, że odnoszą się one do dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. Można uznać, że jest to działalność społecznie użyteczna w sferze zadań publicznych³⁰ określonych w ustawie, tj. w art. 53o u.IPN (zob. art. 3 ust. 1 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie). Można na koniec wskazać, że przyjęcie w tym przypadku koncepcji wielu podmiotów uprawnionych (Skarb Państwa oraz każda organizacja pozarządowa działająca w zakresie swoich zadań statutowych) prowadziłoby do szczególnych komplikacji przy opisie stosunku prawnego. Co jednak istotne, rozwiązanie takie mogłoby prowadzić

W dalszej kolejności zob. np. art. 25e ustawy z 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1500, ze zm.), której funkcja jest zbliżona do art. 935 zdanie 2 k.c.

²⁸ Powiązanie to potwierdza m.in. fakt finansowania Instytutu Pamięci Narodowej, na szczególnych zasadach, z budżetu państwa – zob. art. 8 ust. 2 u.IPN.

²⁹ Zob. w szczególności zakres zadań określony w art. 1 w związku z art. 8 ust. 1 u.IPN.

³⁰ W zakresie pojęcia „zadanie publiczne” zob. np. M. Stahl, *Zagadnienia ogólne* [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 6, *Podmioty administrujące*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2011, s. 36 i n.

do zatarcia istoty chronionej wartości (dobra). Korygowanie jego negatywnych skutków poprzez zastosowanie art. 5 k.c. byłoby niewystarczające.

Uprawnienie organizacji pozarządowych można uznać za przejaw *quasi-reprezentacji* o rozproszonym charakterze, polegającej na tym, że każda organizacja, do której zadań statutowych należy ochrona dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego, może samodzielnie³¹ wytoczyć powództwo na rzecz podmiotu uprawnionego – Skarbu Państwa. Rozwiązanie to, jak się wydaje, jest motywowane szczególnym charakterem podmiotów chronionych oraz powiązanych z nimi wartości (dóbr). Respektuje ono ponadto podstawową dla prawa cywilnego zasadę autonomiczności podmiotów oraz powiązaną z nią zasadę autonomii woli (zob. też art. 12 Konstytucji RP). Do decyzji podmiotu prawa cywilnego posiadającego cechy określone w art. 53o zdanie 2 u.IP.N należy to, czy w drodze regulacji statutowej przyjmuje do realizacji zadania związane z ochroną wartości wspólnych (dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego), w dalszej zaś kolejności, czy w konkretnym przypadku podejmuje działania zmierzające do ochrony tych wartości. Jeśli w obu tych kwestiach decyzja jest pozytywna, podmiotowi temu przysługuje uprawnienie procesowe do realizacji wskazanego zadania w postępowaniu sądowym³².

3.4. Podsumowując dotychczasowe rozważania, można stwierdzić, że naruszenie art. 53o–53q u.IP.N, w tym również poprzez zagrożenie chronionej wartości (dobra), prowadzi do nawiązania jednego stosunku cywilnoprawnego łączącego Skarb Państwa oraz podmiot odpowiedzialny. Każde takie naruszenie może prowadzić do nawiązania odrębnego stosunku cywilnoprawnego. Uprawnionym do skorzystania ze środków ochrony, w drodze powództwa, jest zarówno Instytut Pamięci Narodowej, jak i każda organizacja pozarządowa o zadaniach

³¹ Ustawodawca nie zastosował w tym przypadku rozwiązania przyjętego w art. 61 k.p.c., zgodnie z którym podstawą działania organizacji pozarządowej jest zgoda materialnie uprawnionego.

³² Sprawą odrębną jest, na ile regulacja art. 53o zdanie 2 i 3 u.IP.N odpowiada rozwiązaniom już obowiązującym w systemie prawnym. Można dostrzec pewne podobieństwo do art. 323 ust. 2 ustawy z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1396, ze zm.; dalej: p.o.ś.), dotyczącego ochrony „środowiska jako dobra wspólnego” (zob. też art. 57 ust. 2 ustawy z 22 czerwca 2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych; t.j. Dz.U. 2019, poz. 706). Tak ujęte środowisko – podobnie jak „dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego” – nie może być przedmiotem cywilnoprawnego prawa podmiotowego. Charakter tej wartości powoduje jednak, że w przypadku jej zagrożenia lub naruszenia – inaczej niż na gruncie art. 53o–52q u.IP.N – nie można wskazać podmiotu materialnie uprawnionego. Roszczenia przyznane w art. 323 ust. 2 p.o.ś. stanowią jedynie zmodyfikowaną postać, ze względu na ograniczony krąg uprawnionych, skargi powszechnej (*actio popularis*) – zob. też E. Wójcicka, *Actio popularis w prawie polskim*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 11, s. 78–79.

statutowych wskazanych w art. 53o zdanie 2 u.IPN. Niezależnie jednak od liczby występujących jednostek, w związku z jednym zagrożeniem lub naruszeniem chronionej wartości (dobra) można rozważać nawiązanie tylko jednego stosunku cywilnoprawnego.

Konsekwencją takiego ujęcia jest stwierdzenie, że wraz z naruszeniem art. 53o–53q u.IPN, w tym poprzez zagrożenie chronionej wartości (dobra), dochodzi do powstania cywilnoprawnego prawa podmiotowego o treści wyznaczonej przepisami Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych, odpowiednio zastosowanymi. Uznanie, że prawo podmiotowe powstaje dopiero w tym momencie w istotny sposób wpływa na jego kształt. Po pierwsze, oznacza to, że treść tego prawa sprowadza się wyłącznie do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. To więc, co na gruncie ogólnej koncepcji prawa podmiotowego jest konsekwencją istnienia prawa (udzielanie ochrony przez system prawny), w analizowanym przypadku stanowi wyłączną treść prawa. Prawo to można więc określić jako „prawo podmiotowe do cywilnoprawnej ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego”. Po drugie, ujęcie takie oznacza, że jest to prawo podmiotowe typu względnego. Jego skuteczność ogranicza się bowiem tylko do określonego podmiotu, tj. podmiotu, który narusza (zagroża) chronioną wartość. Wskazując dalsze cechy analizowanego prawa podmiotowego, można przyjąć, że jest to prawo niezbywalne oraz niemajątkowe, ze wszystkimi tego konsekwencjami (zob. w szczególności art. 17 pkt 1 k.p.c.). Niezależnie bowiem od tego, że treść analizowanego prawa obejmuje zarówno uprawnienia o charakterze niemajątkowym, jak i majątkowym, prawo to – stosownie do przyznanych środków ochrony – nie realizuje interesu ekonomicznego³³. Celem jego skonstruowania jest wyłącznie ochrona interesów niemajątkowych, na wzór praw podmiotowych osobistych.

3.5. Stanowisko, zgodnie z którym na gruncie art. 53o–53q u.IPN istnieją podstawy do przyjęcia prawa podmiotowego do cywilnoprawnej ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego, otwiera możliwość, aby sytuację prawną powstałą wskutek naruszenia (zagrożenia) chronionej wartości (dobra) uregulować w drodze umowy, w szczególności ugody, bez potrzeby wszczynania postępowania sądowego. Istnieje bowiem stosunek cywilnoprawny, brak przy tym podstaw, aby w jego zakresie wykluczyć czynienie ustępstw (zob. art. 917 k.c.). Akceptacja tego stanowiska wiąże się jednak z zagadnieniem reprezentacji Skarbu Państwa przy zawarciu umowy tego rodzaju.

Pominięcie tej kwestii w ustawie o IPN należy ocenić negatywnie. Specyfika chronionych wartości (dóbr) oraz prawa podmiotowego powstałego wskutek ich naruszenia (zagrożenia) powoduje bowiem, że ogólne zasady reprezentacji

³³ Zob. np. M. Pyziak-Szafnicka, *Prawo podmiotowe*, op. cit., s. 821; M. Romanowski, *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 3, s. 27–28.

Skarbu Państwa nie znajdują tu zastosowania. Zostały one określone dla zarządzania majątkiem³⁴, nie zaś do regulowania sytuacji prawnej związanej z ochroną wartości (dóbr) o charakterze niemajątkowym. Ze względu na szczególny status Instytutu Pamięci Narodowej³⁵ oraz zakres powierzonych mu zadań, w tym dotyczących ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego (art. 53p u.IPN), można jednak przyjąć, że w umowach tego rodzaju Skarb Państwa jest reprezentowany przez Prezesa Instytutu (art. 9 u.IPN). Podstawą do takiego wnioskowania jest art. 6 ust. 5 ustawy o zasadach zarządzania mieniem państwowym, stosowany w drodze analogii *legis*³⁶.

Sprawą otwartą jest, czy w sprawach tego rodzaju Skarb Państwa może być reprezentowany przez organizację pozarządową działającą w zakresie swoich zadań statutowych. Za udzieleniem pozytywnej odpowiedzi na to pytanie zdaje się przemawiać cel ustawy o IPN, za odmową zaś brak podstawy ustawowej. Uwzględniając uprawnienia organizacji pozarządowej określone w art. 53o u.IPN, można jednak bronić stanowiska, że w sprawie, w której dochodzone są niemajątkowe środki ochrony, organizacja pozarządowa o zadaniach statutowych wskazanych w ustawie o IPN jest uprawniona do zawarcia umowy za zgodą Prezesa Instytutu. Jeśli natomiast przedmiotem ugody są majątkowe środki ochrony, organizacja pozarządowa może działać jedynie w granicach pełnomocnictwa udzielonego przez Prezesa Instytutu.

4. Odpowiednie zastosowanie przepisów Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych

4.1. Ustawa o IPN nie normuje bezpośrednio ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego, odsyłając w tym zakresie do odpowiedniego zastosowania przepisów Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych, jako przepisów odnoszonych³⁷ (art. 53o zdanie 1 u.IPN). Należy przypomnieć, że w myśl zgodnego stanowiska doktryny, akceptowanego w orzecznictwie „odpowiednie” stosowanie przepisów prawa wiąże się z wyróżnieniem, pośród przepisów wskazanych do odpowiedniego stosowania, trzech grup: grupy przepisów znajdujących zastosowanie bez żadnych zmian, grupy przepisów znajdujących zastosowanie z pewnymi zmianami oraz grupy przepisów, które w ogóle nie

³⁴ Zob. art. 218 Konstytucji RP oraz ustawę z 16 grudnia 2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym, t.j. Dz.U. 2019, poz. 1302, ze zm.

³⁵ Zob. np. art. 8 ust. 2 i 3, art. 9 ust. 2, art. 10, 10a u.IPN.

³⁶ Przepis ten wprowadza regułę, zgodnie z którą w braku innych zasad reprezentacji Skarb Państwa reprezentowany jest przez organ jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się roszczenie.

³⁷ W kwestii terminologii zob. Z. Radwański, M. Zieliński, *Normy i przepisy prawa cywilnego*, *op. cit.*, s. 416–417.

mogą być stosowane³⁸. Wyróżnienie to nie oznacza, że w każdym wypadku odpowiedniego stosowania wystąpią wszystkie te trzy grupy przepisów³⁹.

Zgodnie z art. 53o zdanie 1 u.IPN (przepis odnoszący) zbiorem przepisów odnoszonych są przepisy o ochronie dóbr osobistych z Kodeksu cywilnego. Zakres odesłania został zatem ograniczony do przepisów tego Kodeksu. Rozważając zakres przepisów odnoszonych, nie można jednak pomijać, że zgodnie z art. 24 § 3 k.c. regulacje zawarte w § 1 i 2 tego artykułu *nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych przepisach, w szczególności w prawie autorskim oraz w prawie wynalazczym*. Zwraca ponadto uwagę fakt, że formuła przepisu odnoszącego jest w tym wypadku inna niż formuła użyta w art. 43 k.c. W art. 53o zdanie 1 u.IPN przepisy odnoszone to przepisy „o ochronie dóbr osobistych”, nie zaś przepisy „o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych”. Uzasadnia to stwierdzenie, że do przepisów odnoszonych zgodnie z art. 53o zdanie 1 u.IPN przynależą również art. 43 k.c.

Do zbioru przepisów odnoszonych nie należy natomiast art. 23 k.c. Przepis art. 53o zdanie 1 u.IPN nakazuje bowiem do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego odpowiednio zastosować jedynie przepisy o ochronie dóbr osobistych⁴⁰. Ze względu na status podmiotów chronionych oraz oznaczenie chronionej wartości w art. 53o zdanie 1 u.IPN rozwiązanie to należy uznać za uzasadnione.

Pozwala to przyjąć, że w analizowanym przypadku do zbioru przepisów odnoszonych należy art. 24, 43, 417², 445, 446 § 4 i art. 448 k.c. Poprzez odpowiednie stosowanie art. 24 § 3 k.c. może dojść do poszerzenia tego zakresu⁴¹,

³⁸ Zob. w szczególności J. Nowacki, „Odpowiednie” stosowanie, *op. cit.*, s. 367 i n., oraz K. Opalek, J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, s. 320–321; Z. Radwański, M. Zieliński, *Normy i przepisy prawa cywilnego, op. cit.*, s. 423 i n.; wyrok SN z 6 grudnia 2000 r., sygn. akt III CZP 41/00, OSNC 2001, nr 4, poz. 57; wyrok NSA z 4 lutego 2014 r., sygn. akt I OSK 2723/13, Legalis; wyrok NSA z 28 listopada 2017 r., sygn. akt II GSK 2433/17, Legalis.

³⁹ Zob. Z. Radwański, M. Zieliński, *Normy i przepisy prawa cywilnego, op. cit.*, s. 423.

⁴⁰ Nie musi to być jednak argument rozstrzygający. W zbliżony sposób został zredagowany art. 43 k.c., mimo to dominuje pogląd, zgodnie z którym odpowiednie stosowanie wskazane w tym przepisie obejmuje również art. 23 k.c. – zob. np. J. Frąckowiak, *Osoby prawne [w:] System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne, część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1189–1190; A. Kubiak-Cyruł, *Dobra osobiste osób prawnych, op. cit.*, s. 129–132. Taka wykładnia art. 43 k.c. jest jednak możliwa m.in. ze względu na przysługującą osobom prawnym podmiotowość cywilnoprawną. Cechy tej nie mają Rzeczpospolita Polska i Naród Polski.

⁴¹ Zob. np. art. 31a w związku z art. 39 ust. 1 ustawy z 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1914) dotyczący żądania sprostowania (por. np. J. Sobczak, *Głosa do wyroku SN z 10 września 1999 r., III CKN 939/98*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2000, nr 6, poz. 94, s. 311–312; wyrok SN z 4 listopada 2016 r., sygn. akt I CSK 733/15, Legalis) oraz art. 129¹ ust. 1 pkt 8 ustawy z 30 czerwca 2000 r. – Prawo własno-

z uwzględnieniem reguły przyjmowanej na gruncie tego przepisu, zgodnie z którą środki ochrony mogą być kumulowane.

4.2. Uzasadnione jest stwierdzenie, że spośród wskazanych przepisów odnoszonych do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego nie znajduje zastosowania art. 43, 417², 445 i 446 § 4 k.c.

Przepis art. 445 k.c., jako związany wyłącznie z dobrami osoby fizycznej [zdrowie, wolność przemieszczania się, integralność (wolność) seksualna], jest w tym zakresie bezprzedmiotowy. To samo stanowisko, z tym samym uzasadnieniem, należy przyjąć w odniesieniu do art. 446 § 4 k.c. Analizowane wartości (dobra) nie mogą również być chronione na podstawie art. 417² k.c. Przesłanką zastosowania przepisu jest wyrządzenie szkody na osobie⁴². Ponadto nie wydaje się możliwe, aby naruszenie (zagrożenie) dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego mogło mieć miejsce przy wykonywaniu władzy publicznej zgodnie z prawem, co stanowi kolejną przesłankę zastosowania wskazanego przepisu. W analizowanym przypadku nie znajduje zastosowania również art. 43 k.c., który jest przepisem odnoszącym.

Należy natomiast przyjąć, że do przepisów znajdujących zastosowanie bez żadnych zmian albo znajdujących zastosowanie z pewnymi zmianami przynależą art. 24 i 448 k.c. Przy rozstrzygnięciu o sposobie stosowania tych przepisów uwzględnienia wymaga status podmiotów chronionych oraz podobieństwa i różnice między dobrami osobistymi a wartościami (dobrami) chronionymi na podstawie art. 530–53q u.IP.N, jak również między prawami osobistymi, które służą ochronie dóbr osobistych⁴³, a prawem (prawami) podmiotowym do cywilnoprawnej ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiej.

4.3. W kwestii odpowiedniego stosowania art. 24 k.c. należy w pierwszej kolejności przyjąć, że do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Na-

ści przemysłowej (t.j. Dz.U. 2017, poz. 776, ze zm.), zgodnie z którym nie udziela się prawa ochronnego na znak towarowy na oznaczenie zawierające element o wysokiej wartości symbolicznej, m.in. o charakterze patriotycznym, którego używanie obrażałoby uczucia patriotyczne lub tradycję narodową.

⁴² Niezależnie od stanowiska, czy szkodę na osobie należy łączyć jedynie z człowiekiem (tak Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018, s. 271), czy też – poprzez instytucję dóbr osobistych – również z podmiotami normatywnymi (w tym kierunku np. M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2014, s. 234), na gruncie art. 417² k.c. przyjmuje się, że zadośćuczynienie jest ograniczone do uszczerbków określonych w art. 445 w związku z art. 444 k.c. i ewentualnie w art. 446 § 4 k.c. (zob. np. Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przy wykonywaniu władzy publicznej* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018 s. 921–922; B. Więzowska, *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009, s. 199–201), a więc uszczerbków dotyczących człowieka.

⁴³ Zob. np. J. Panowicz-Lipska, *Komentarz do art. 23, op. cit.*, s. 202.

rodu Polskiej zastosowanie znajdują, bez żadnej zmiany, przesłanki ochrony dóbr osobistych. Oznacza to, że podstawą uruchomienia ochrony jest, po pierwsze, zagrożenie lub naruszenie chronionej wartości (dobra), po drugie bezprawność tego działania⁴⁴, wraz z objęciem tej przesłanki domniemaniem. W świetle analizowanej regulacji brak podstaw do formułowania dalszych przesłanek ochrony, w szczególności przesłanki winy czy też świadomości adresata roszczenia co do naruszenia (zagrożenia) chronionej wartości.

4.4. Przy ustaleniu, czy doszło do naruszenia (zagrożenia) dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego uzasadnione w szczególności jest odwołanie do zobiektywizowanych mierników, zgodnie ze stanowiskiem wypracowanym na gruncie przepisów o ochronie dóbr osobistych⁴⁵. Niezależnie od innych argumentów, przemawia za tym publicznoprawny status podmiotów chronionych oraz powiązanie analizowanej regulacji z kolektywną, a więc jednolitą ochroną wszystkich obywateli państwa polskiego. W konsekwencji, niezależnie od rozbieżności stanowisk wyrażanych w tym zakresie na tle ochrony czci⁴⁶, na-

⁴⁴ Słowo „działanie” zostało użyte zgodnie z art. 24 § 1 k.c. Na gruncie tego przepisu możliwy jednak jest do obrony pogląd łączący przesłankę bezprawności również z zaniechaniem w sytuacji, gdy istnieją podstawy do przyjęcia obowiązku działania (odmiennie wyrok SN z 21 października 2010 r., sygn. akt IV CSK 113/10, Legalis). Ponieważ w analizowanym przypadku ochrona dobrego imienia dotyczy podmiotów prawa publicznego, należy przyjąć, że rozstrzygnięcie o istnieniu takiego obowiązku następuje na gruncie prawa publicznego.

⁴⁵ Zob. np. J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975, s. 39–40, oraz uchwała SN(7) z 28 maja 1971 r., sygn. akt III PZP 33/70, OSNCP 1971, nr 11, poz. 188; wyrok SN z 16 stycznia 1976 r., sygn. akt II CR 692/75, OSNCP 1976, nr 11, poz. 251; wyrok SN z 11 marca 1997 r., sygn. akt III CKN 33/97, OSNC 1997, nr 6–7, poz. 93; wyrok SN z 23 maja 2002 r., sygn. akt IV CKN 1076/00, OSNC 2003, nr 9, poz. 121; wyrok SN z 25 lipca 2003 r., sygn. akt I PK 330/02, Legalis; wyrok SN z 29 września 2010 r., sygn. akt V CSK 19/10, OSNC–ZD 2011, nr B, poz. 37. W odniesieniu do osób normatywnych zob. np. wyrok SN z 10 listopada 2005 r., sygn. akt V CK 314/05, Legalis: *w zakresie osób prawnych ze szczególną wyrazistością ujawnia się potrzeba posługiwania się kryterium obiektywnym przy objaśnianiu istoty dobra osobistego i jego naruszenia*.

⁴⁶ Zob. w szczególności J. Wierciński, *Niemajątkowa ochrona czci*, Warszawa 2002, s. 120 i n., zdaniem którego wypowiedź prawdziwa nie może zniesławiać innej osoby, choć może naruszać inne niż cześć dobra osobiste, oraz J. Sadowski, *Konflikt zasad – ochrona dóbr osobistych a wolność prasy*, Warszawa 2008, s. 151 i n., który przyjmuje, że sam fakt niewłaściwego postępowania danej osoby nie prowadzi do przyznania innym osobom, automatycznie i bezwarunkowo, prawa do mówienia o tym w każdym czasie i w każdych okolicznościach. W orzecznictwie zob. np. uchwałę SN(7) z 18 lutego 2005 r., sygn. akt III CZP 53/04, OSNC 2005, nr 7–8, poz. 114; wyroki SN z: 14 czerwca 2012 r., sygn. akt I CSK 506/11, Legalis; 10 sierpnia 2017 r., sygn. akt I CSK 21/17, Legalis; 9 lutego 2018 r., sygn. akt I CSK 325/17, Legalis. W niektó-

leży stwierdzić, że podanie informacji prawdziwych nie narusza (nie zagraża) dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego⁴⁷. Skoro bowiem prawodawca uznaje prawdę za wartość uniwersalną, przynależącą do kategorii tzw. moralności publicznej⁴⁸, wypowiedzi zgodne z prawdą nie naruszają (nie zagrażają) dobrego imienia państwa i suwerena, w imieniu których prawo jest stanowione⁴⁹. Nakaz respektowania tej wartości dotyczy zarówno stosunków wewnętrznych w Rzeczypospolitej, jak i stosunków zewnętrznych z udziałem państwa polskiego⁵⁰.

4.5. W przypadku ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego podstawą rozstrzygnięcia o spełnieniu przesłanki bezprawności są – podobnie jak przy ochronie dóbr osobistych – kryteria obiektywne. Zgodnie z dominującym poglądem oznacza to, że bezprawne jest działanie sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego (dobrymi obyczajami)⁵¹. Odwo-

rych rozstrzygnięciach sąd odwołał się do przesłanki działania w obronie społecznie uzasadnionego interesu, określonej w art. 213 § 2 k.k., co w świetle granic wolności słowa wyznaczonych zgodnie z art. 14, 54 i 73 Konstytucji RP oraz art. 10 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności należy uznać za zbędne.

⁴⁷ W odniesieniu do wypowiedzi o charakterze ocennym (opinii), w obrębie których możliwe jest wskazanie wypowiedzi podlegających weryfikacji według kryterium prawda/fałsz zob. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC) z 27 lutego 2001 r., skarga nr 26958/95, sprawa *Jerusalem vs. Austria*; wyrok ETPC z 12 lipca 2001 r., skarga nr 29032/95, sprawa *Feldek vs. Słowacja*; wyrok SN z 29 listopada 2016 r., sygn. akt I CSK 715/15, Legalis.

⁴⁸ Zob. w szczególności preambułę do Konstytucji RP oraz np. art. 53a ust. 1 pkt 4 i art. 55 u.IP.N, a także preambułę do ustawy o IPN, zgodnie z którą: żadne bezprawne działania państwa przeciwko obywatelom nie mogą być chronione tajemnicą ani nie mogą ulec zapomnieniu. W ujęciu teoretycznym zob. np. M. Kordela, *Aksjologia źródeł prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, nr 2, s. 15–18.

⁴⁹ Zob. np. wyrok SN z 12 grudnia 1978 r., sygn. akt IV CR 421/78, Legalis: *Publikowanie nie-sprawdzonych informacji o faktach kolaboracji z Niemcami w okresie okupacji jest nie tylko bezprawne ale i szkodliwe. Waga bezprawności w przypadku pozwanego jest tym większa, że pochodzi od historyka i współpracownika Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskiej. W interesie społecznym leży ujawnienie wszelkich aktów kolaboracji z okupantem hitlerowskim, ale również w interesie całego Narodu leży, aby fakty odnoszące się do najnowszych jego dziejów obejmujących trudny okres okupacji przedstawiane były zgodnie z prawdą.*

⁵⁰ Zob. P. Winczorek, *Konstytucja RP a prawo wspólnotowe*, „Państwo i Prawo” 2004, z. 11, s. 7; podobnie wyrok TK z 11 maja 2005 r., sygn. akt K 18/04, OTK-A ZU 2005, nr 5, poz. 49.

⁵¹ Zob. np. wyrok SN z 12 lipca 1968 r., sygn. akt I CR 252/68, OSNC 1970, nr 1, poz. 18; wyrok SN z 4 czerwca 2003 r., sygn. akt I CKN 480/01, Legalis; Z. Radwański, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 14 maja 2003 r.*, I CKN 463/01, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2004, nr 2, poz. 22, s. 94; P. Księżak, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 17 września 2014 r.*, I CSK 682/13, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2016, nr 6,

łaniu do zasad współżycia społecznego nie sprzeciwia się publicznoprawny status podmiotów chronionych. W każdym bowiem przypadku wyznaczenie granic prawnej ochrony dobrego imienia (honoru) następuje z uwzględnieniem określonej koncepcji moralności. Status podmiotu uprawnionego może natomiast wpływać na zakres udzielanej ochrony.

Dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego jest wartością (dobrem) prawnie chronioną (art. 51o zdanie 1 u.IP.N), przez co sam fakt jej naruszenia (zagrożenia) może być kwalifikowany jako bezprawny. Podobnie więc jak w przypadku ochrony dóbr osobistych, rozważając na gruncie analizowanej regulacji przesłankę bezprawności, nacisk należy położyć na ustalenie faktu naruszenia (zagrożenia) oraz na ewentualne wykazanie okoliczności wyłączających bezprawność, nie zaś na precyzowanie, na czym w danym wypadku polega bezprawność⁵². W kwestii domniemania bezprawności art. 24 § 1 k.c. znajduje zastosowanie bez żadnych zmian.

4.6. W zakresie okoliczności wyłączających bezprawność naruszenia (zagrożenia) dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego należy odwołać się do reguł wypracowanych na gruncie przepisów o ochronie dóbr osobistych, z pewnymi jednak zmianami.

Status Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego wyłącza możliwość uchylecia bezprawności na podstawie zgody uprawnionego. Można ponadto wskazać, że wyłączenie bezprawności naruszenia (zagrożenia) dobra osobistego na podstawie zgody uprawnionego jest ujmowane jako przejaw wykonywania prawa podmiotowego, konsekwencja istnienia tego prawa⁵³. Przyjmuje się również, że wyrażenie zgody następuje ze skutkiem na przyszłość⁵⁴. Skoro w myśl stanowiska prezentowanego w niniejszym opracowaniu, w analizowanym przypadku prawo podmiotowe powstaje dopiero w momencie naruszenia (zagrożenia) chronionej wartości (dobra), a jego treść ogranicza się do udzielenia cywilnoprawnej ochrony, brak przedmiotu, do którego tak rozumiana zgoda mogłaby się odnosić.

poz. 55, s. 767. Odmiennie wyrok SN z 30 sierpnia 1974 r., sygn. akt I CR 384/74, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1977, nr 10, poz. 403, z krytyczną w tym zakresie glosą Z. Hołdy i J. Wojcieszczuka.

⁵² Na tle ochrony dóbr osobistych zob. np. P. Księżak, Komentarz do art. 24 [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014, s. 316 i n.; J. Panowicz-Lipska, Komentarz do art. 24 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. M. Gutowski, Warszawa 2018, s. 209 i n.; M. Pazdan, *Dobra osobiste i ich ochrona* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne, część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1272 i n. Zob. też wyrok SN z 19 października 1989 r., sygn. akt II CR 419/89, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1990, nr 11–12, poz. 377.

⁵³ Zob. w szczególności Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988, nr 2, s. 13–15.

⁵⁴ Zob. np. J. Panowicz-Lipska, Komentarz do art. 24, *op. cit.*, s. 210, wraz z cyt. literaturą.

W kwestii okoliczności wyłączających bezprawność można natomiast, w szerokim zakresie, odwołać się do dorobku orzecznictwa i doktryny dotyczącego działania w ramach porządku prawnego. Dotyczy to w szczególności zagadnienia naruszenia (zagrożenia) dóbr osobistych lub innych wartości (dóbr) o charakterze niemajątkowym w związku z korzystaniem z wolności prasy (art. 14 Konstytucji RP), wolności wyrażania poglądów (art. 54 Konstytucji RP), wolności twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników (art. 73 Konstytucji RP), z uwzględnieniem art. 10 i 17 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284; dalej: EKPC) oraz art. 11 i 13 w związku z art. 52 i 54 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej z 30 marca 2010 r. (Dz.Urz. UE C 202, z 2016 r., s. 389)⁵⁵. Posiłkowo można również odwołać się do poglądów wypracowanych na tle art. 47 Konstytucji RP oraz art. 8 EKPC w związku z ochroną dobrego imienia (honoru)⁵⁶, z uwzględnieniem jednak, że wskazane przepisy chronią dobre imię osób prawa prywatnego, w pierwszej kolejności człowieka.

Skorzystanie z tego dorobku pozwala w szczególności przyjąć, że nie jest bezprawne podanie informacji, których podstawą są aktualne wyniki badań lub ustaleń przeprowadzonych zgodnie z uznaną metodologią, w tym wymaganą starannością, rzetelnością (zob. w szczególności art. 12 ust. 1 pkt 1 Prawa prasowego) oraz z zachowaniem dobrej wiary⁵⁷. W poszczególnych stanach faktycznych

⁵⁵ W zakresie: wolności prasy – zob. np. wyrok ETPC z 14 października 2014 r., skarga nr 48723/07, sprawa *Stankiewicz i Solecka vs. Polska*; wyrok SN z 11 marca 2016 r., sygn. akt I CSK 90/15, OSNC-ZD 2017, nr B, poz. 35; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 28 lipca 2016 r., sygn. akt I ACa 1420/15, Legalis; wyrok SN z 30 czerwca 2017 r., sygn. akt I CSK 603/16, OSNC-ZD 2018, nr C, poz. 45; wolności wyrażania poglądów – zob. np. wyrok SN z 14 grudnia 2012 r., sygn. akt I CSK 249/12, Legalis; wyrok SN z 21 maja 2015 r., sygn. akt IV CSK 557/14, Legalis; wyrok ETPC z 17 stycznia 2017 r., skarga nr 65937/11, sprawa *Zybertowicz vs. Polska*; wyrok SN z 23 lutego 2017 r., sygn. akt I CSK 124/16, Legalis; wyrok SN z 30 czerwca 2017 r., sygn. akt I CSK 621/16, OSNC 2018, nr 4, poz. 41; wolności twórczości artystycznej – zob. np. wyrok ETPC z 20 września 1994 r., skarga nr 13470/87, sprawa *Otto-Preminger-Institut vs. Austria*; wyrok ETPC z 25 listopada 1996 r., skarga nr 17419/90, sprawa *Wingrove vs. Wielka Brytania*; wyrok TK z 6 października 2015 r., sygn. akt SK 54/13, OTK-A ZU 2015, nr 9, poz. 142; wyrok SN z 28 marca 2018 r., sygn. akt IV CSK 317/17, Legalis; wolności badań naukowych – zob. np. wyrok SN z 24 lutego 2004 r., sygn. akt III CK 329/02, OSNC 2005, nr 3, poz. 48.

⁵⁶ Zob. np. wyrok ETPC z 16 lipca 2013 r., skarga nr 33846/07, sprawa *Węgrzynowski i Smolczewski vs. Polska*; wyrok ETPC z 16 czerwca 2015 r., skarga nr 64569/09, sprawa *Delfi AS vs. Estonia*; wyrok ETPC z 4 października 2016 r., skarga nr 44436/13, sprawa *Kania vs. Polska*.

⁵⁷ W odniesieniu do wymogów stawianych pracownikom naukowym – zob. np. wyrok SN z 24 lutego 2004 r., sygn. akt III CK 329/02, OSNC 2005, nr 3, poz. 48; dziennikarzom i mediom – zob. np. wyrok SN z 15 listopada 2000 r., sygn. akt III CKN

niezbędne jest ważenie prawnie doniosłych wolności, zasad i wartości, w tym w aspekcie relacji jednostka – społeczność⁵⁸. Dotyczy to w szczególności wolności wypowiedzi, w tym w ramach wolności prasy, oraz prawa do ochrony czci (prywatności), które są traktowane jako wartości posiadające równorzędną rangę⁵⁹. Przy dokonywaniu oceny pomocne może być odwołanie do reguły, zgodnie z którą inną wagę ma zarzut kierowany wobec całego narodu czy państwa, inną zaś wobec bliżej określonej grupy⁶⁰.

4.7. Stanowisko, zgodnie z którym podanie informacji prawdziwych nie narusza dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego, może w praktyce prowadzić do sytuacji, w której postępowanie sądowe o ochronę wskazanych wartości będzie w istocie sporem o prawdę lub sporem o metodologię, przy użyciu której dokonuje się ustaleń zmierzających do poznania prawdy⁶¹. Pojawia

473/00, Legalis; uchwała SN(7) z 18 lutego 2005 r., sygn. akt III CZP 53/04, OSNC 2005, nr 7–8, poz. 114; wyrok SN z 26 października 2006 r., sygn. akt I CSK 169/06, Legalis; wyrok ETPC z 13 stycznia 2015 r., skarga nr 62716/09, sprawa *Łozowska vs. Polska*; wyrok ETPC z 4 października 2016 r., skarga nr 44436/13, sprawa *Kania vs. Polska*; wyrok SN z 30 czerwca 2017 r., sygn. akt I CSK 603/16, OSNC–ZD 2018, nr C, poz. 45; wyrok SN z 21 lipca 2017 r., sygn. akt I CSK 375/16, Legalis; osobom prowadzącym działalność społeczną – zob. np. wyrok SN z 18 lipca 2014 r., sygn. akt IV CSK 716/13, OSNC 2015, nr 7–8, poz. 87.

⁵⁸ Tak L. Garlicki, Komentarz do art. 10 [w:] *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. I, *Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, s. 587. Zob. też np. wyrok SN z 23 marca 2005 r., sygn. akt I CK 648/04, Legalis; wyrok ETPC z 16 lipca 2009 r., skarga nr 20436/02, sprawa *Wojtas-Kaleta vs. Polska*; wyrok ETPC z 5 lipca 2016 r., skarga nr 26115/10, sprawa *Kurski vs. Polska*.

⁵⁹ Zob. np. uchwała SN(7) z 18 lutego 2005 r., sygn. akt III CZP 53/04, OSNC 2005, nr 7–8, poz. 114; J. Sadowski, *Konflikt zasad*, op. cit., s. 281 i n. Wydaje się jednak, że na gruncie art. 30 Konstytucji RP (zob. też art. 233 ust. 1 Konstytucji RP) w przypadkach wątpliwych pierwszeństwo należy przyznać ochronie czci (dobrego imienia), jako wartości silniej związanej z godnością człowieka niż wolność wypowiedzi (zob. np. wyrok TK z 30 września 2008 r., sygn. akt K 44/07, OTK-A ZU 2008, nr 7, poz. 126). Kwestią odrębną jest, na ile ta reguła może znaleźć zastosowanie do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego.

⁶⁰ Zob. np. wyrok ETPC z 21 września 2006 r., skarga nr 73604/01, sprawa *Monnat vs. Szwajcaria*, w którym Trybunał, stwierdzając naruszenie przez Szwajcarię art. 10 EKPC, uwzględnił, że krytyka podjęta przez skarżącego dotyczyła przywódców politycznych, nie zaś całego narodu szwajcarskiego.

⁶¹ Z uzasadnienia projektu u.z.u.IPN (druk nr 806) można wywnioskować, że celem nowelizacji jest m.in. stworzenie podstawy prawnej dla roszczeń związanych z użyciem takich określeń, jak „polskie obozy śmierci”, „polskie obozy zagłady” czy „polskie obozy koncentracyjne”. Na gruncie art. 53o–53q u.IPN nie należy jednak wykluczać możliwości udzielenia ochrony na tle innych wypowiedzi, jak np. *Polacy podczas II Wojny Światowej mieli zabić więcej Żydów niż Niemców, to oczywisty fakt historyczny*.

się wobec tego pytanie, na kim spoczywa ciężar dowodu co do prawdziwości twierdzeń objętych żądaniem pozwu lub co do prawidłowości zastosowanej metodologii (art. 6 k.c.).

Bez wątpienia, wykazanie faktu naruszenia (zagrożenia) chronionej wartości (dobra) spoczywa na powodzie. Status podmiotów chronionych⁶² oraz natura chronionych wartości⁶³ uzasadnia stwierdzenie, że w sytuacji, gdy żądanie ochrony wiąże się z zakomunikowaniem przez adresata roszczenia określonych faktów, powoda obciąża dowód niezgodności tych faktów z prawdą. Można przy tym bronić stanowiska, że chodzi tu o dowód co do sformułowania wypowiedzi „wbrew faktom”, w takim samym rozumieniu, jakie jest przyjmowane na gruncie art. 55 u.IPN. Punktem odniesienia są fakty historyczne ustalone zgodnie z aktualnym stanem wiedzy historycznej, przy użyciu powszechnie akceptowanej metodologii. W tym zakresie pomocne w szczególności może być odwołanie do kategorii „jasno ustalonych faktów historycznych”⁶⁴. Przynależy do niej stwierdzenie, że Naród Polski (państwo polskie) nie był sprawcą zbrodni Niemiec nazistowskich polegających na budowaniu i prowadzeniu obozów koncentracyjnych (obozów zagłady) w czasie II wojny światowej⁶⁵. Jeżeli powód skutecznie przeprowadzi dowód niezgodności z prawdą faktów wskazanych przez pozwanego, na pozwanym spoczywa ciężar dowodu w zakresie okoliczności wyłączających bezprawność, zgodnie ze wzruszalnym domniemaniem prawnym ustanowionym w art. 24 § 1 i 2 k.c., znajdującym zastosowanie bez zmian. Dowód ten może w szczególności polegać na wykazaniu, że twierdzenia pozwanego, nawet jeśli mogą budzić kontrowersje, znajdują oparcie w aktualnych wynikach badań lub ustaleń przeprowadzonych zgodnie z uznaną metodologią i zasadą dobrej wia-

⁶² Dotyczy to zarówno szczególnego, publicznoprawnego statusu państwa, jak i instrumentów, którymi dysponuje państwo w zakresie badania historii, m.in. poprzez działalność Instytutu Pamięci Narodowej.

⁶³ Konsekwencją zastosowania art. 53o–54q u.IPN jest przyznanie ochrony wartości (dobru) wspólnej, powiązanej z interesem zbiorowym, przed inną wartością (dobrem) o charakterze indywidualnym, z reguły wolnością wypowiedzi. Taki sposób ważenia wartości uzasadnia nałożenie na powoda ciężaru udowodnienia niezgodności z prawdą faktów podanych przez pozwanego.

⁶⁴ Zob. np. wyrok ETPC z 23 września 1998 r., skarga nr 24662/94, sprawa *Lehideux i Isorni vs. Francja*, Legalis; wyrok ETPC z 24 czerwca 2003 r., skarga nr 65831/01, sprawa *Garaudy vs. Francja*; wyrok ETPC z 31 stycznia 2006 r., skarga nr 64016/00, sprawa *Giniewski vs. Francja*. Zob. też wyrok ETPC z 17 grudnia 2013 r., skarga nr 27510/08, sprawa *Perinçek vs. Szwajcaria*, wraz z omówieniem H. Wiczankowskiej, *Prawa pamięci w kontekście art. 17 E.K.P.C.*, s. 341 i n. w zakresie dotyczącym uwzględnienia skargi przez ETPC.

⁶⁵ Zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 22 grudnia 2016 r., sygn. akt I ACa 1080/16, Legalis, przy czym sąd nie odwołał się do kategorii jasno ustalonych faktów historycznych.

ry. W każdym wypadku należy uwzględnić, że sąd, rozstrzygając spór, dokonuje ustaleń w zakresie stanu wiedzy historycznej, nie zaś co do zaistnienia określonych faktów historycznych⁶⁶, celem zaś analizowanej regulacji nie jest ograniczanie badań naukowych, w tym weryfikacja tez uznanych już za ustalone. Kwestią odrębną jest ocena wypowiedzi, które negują fakty historyczne o fundamentalnym znaczeniu dla współczesnej cywilizacji euroatlantycznej⁶⁷.

Jeśli natomiast żądanie ochrony wiąże się z wyrażeniem przez adresata roszczenia określonej oceny, która nie podlega weryfikacji na podstawie dowodu prawdy⁶⁸, na powódzie spoczywa jedynie dowód, że wypowiedź ta narusza dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. Dowód ten, co do zasady, jest przeprowadzany z uwzględnieniem zasad współżycia społecznego. Jeżeli powód skutecznie przeprowadzi dowód w tym zakresie, na pozwanym spoczywa ciężar dowodu, że jego zachowanie nie było bezprawne, w szczególności ze względu na wolność wyrażania poglądów czy też wolność twórczości artystycznej.

4.8. Analizując kwestię odpowiedniego stosowania art. 24 k.c., należy w dalszej kolejności przyjąć, że w przypadku zaistnienia przesłanek ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego zastosowanie mogą znaleźć niemajątkowe środki ochrony wskazane w tym przepisie, tj. żądanie zaniechania działania zagrażającego chronionej wartości oraz żądanie dopełnienia czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Odwołując się do stanowiska przyjętego na gruncie przepisów o ochronie dóbr osobistych⁶⁹, za dopuszczalne można również uznać powództwo o ustalenie (art. 189 k.p.c.), odnoszące się zarówno do ustalenia o charakterze pozytywnym, jak i negatywnym.

W zakresie stosowania niemajątkowych środków ochrony aktualne są poglądy wyrażane na gruncie przepisów o ochronie dóbr osobistych⁷⁰. Natura chro-

⁶⁶ Zob. np. wyrok SN z 15 listopada 2000 r., sygn. akt III CKN 473/00, Legalis; wyrok SN z 24 lutego 2004 r., sygn. akt III CK 329/02, OSNC 2005, nr 3, poz. 48; wyrok SN z 18 lipca 2014 r., sygn. akt IV CSK 716/13, OSNC 2015, nr 7–8, poz. 87.

⁶⁷ Zob. M. Urbańczyk, *Liberalna doktryna wolności słowa a swoboda wypowiedzi historycznej*, Poznań 2009, s. 116 i n.

⁶⁸ Przykładem może być wypowiedź: „Polacy wyssali antysemityzm z mlekiem matki”.

⁶⁹ Zob. np. postanowienie SN z 22 marca 1991 r., sygn. akt III CRN 28/91, Legalis; wyrok SN z 13 listopada 2014 r., sygn. akt V CSK 29/14, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2016, nr 3, poz. 28; wyrok SN z 17 lutego 2016 r., sygn. akt III CSK 84/15, OSNC–ZD 2017, nr C, poz. 51.

⁷⁰ W zakresie żądania zaniechania – zob. np. wyrok SN z 26 lutego 1965 r., sygn. akt II CR 13/65, OSNCP 1965, nr 10, poz. 174; wyrok SN z 9 lipca 1971 r., sygn. akt II CR 220/71, OSNCP 1972, nr 1, poz. 19; złożenia oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie – zob. np. wyroki SN z: 19 stycznia 1982 r., sygn. akt IV CR 500/81, OSNCP 1982, nr 8–9, poz. 123; 16 października 1990 r., sygn. akt I CR 531/90, Legalis; 22 grudnia 1997 r., sygn. akt II CKN 546/97, OSNC 1998, nr 7–8, poz. 119; 7 listopada 2002 r., sygn. akt V CKN 1493/00, Legalis; 10 września 2009 r., sygn. akt

nionych wartości może jednak przemawiać za zastosowaniem nietypowych rozwiązań. Przykładowo, w określonych sytuacjach za czynność potrzebną do usunięcia skutków naruszenia dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego może zostać uznane złożenie przez pozwanego wieńca i zapalenie zniczy pod oznaczonym pomnikiem w oznaczonym dniu. Na płaszczyźnie postępowania egzekucyjnego czynność tę należałoby uznać – inaczej niż oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie – za tzw. czynność niezastępowalną (zob. art. 1050 i n. k.p.c.).

4.9. Odpowiednie zastosowanie, zgodnie z art. 53o zdanie 1 u.IPN, przepisów Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych oznacza również możliwość udzielenia ochrony dobremu imieniu Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego w drodze środków majątkowych (art. 24 § 1 zdanie 3 w związku z art. 448 k.c.). W tym zakresie, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, należy rozważyć zastosowanie art. 448 k.c. bez żadnych zmian albo z pewnymi zmianami.

Podobnie jak w przypadku ochrony dobra osobistego, również przy ochronie dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przyznanie zadośćuczynienia może nastąpić jedynie w sytuacji naruszenia chronionej wartości (dobra). Samo zagrożenie naruszeniem nie jest wystarczające do zastosowania tego środka. Odwołując się do dominującego stanowiska, należy również przyjąć, że przesłanką przyznania zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c., znajdującego w tym zakresie zastosowanie bez zmian, jest przypisanie adresatowi roszczenia odpowiedzialności z tytułu czynu niedozwolonego na zasadzie winy⁷¹.

V CSK 64/09, Legalis; 24 sierpnia 2011 r., sygn. akt IV CSK 587/10, Legalis; 17 maja 2013 r., sygn. akt I CSK 540/12, Legalis; 23 lipca 2015 r., sygn. akt I CSK 549/14, Legalis; 18 września 2015 r., sygn. akt I CSK 813/14, OSNC 2016, nr 7–8, poz. 93; uchwała SN z 28 czerwca 2006 r., sygn. akt III CZP 23/06, OSNC 2007, nr 1, poz. 11; uchwała SN z 17 lutego 2016 r., sygn. akt III CZP 106/15, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 5, s. 228; innych czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia – zob. np. wyrok SN z 3 grudnia 2010 r., sygn. akt I CSK 61/10, Legalis; wyrok SN z 14 stycznia 2015 r., sygn. akt II CSK 747/13, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 24, s. 1327–1328.

⁷¹ Zob. np. wyrok SN z 12 grudnia 2002 r., sygn. akt V CKN 1581/00, OSNC 2002, nr 4, poz. 53; wyrok TK z 7 lutego 2005 r., sygn. akt SK 49/03, OTK-A ZU 2005, nr 2, poz. 13; wyrok SN z 19 stycznia 2007 r., sygn. akt III CSK 358/06, Legalis; uchwała SN(7) z 9 września 2008 r., sygn. akt III CZP 31/08, OSNC 2009, nr 3, poz. 36; wyrok SN z 11 grudnia 2013 r., sygn. akt IV CSK 188/13, Legalis; M. Safjan, Komentarz do art. 448 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Art. 1–449¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, s. 1589–1590, wraz z cyt. literaturą; nieco odmiennie A. Śmieja, *Szczególne zasady naprawienia deliktowej szkody na osobie* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 762 i n. Zob. też uchwałę SN(7) z 18 października 2011 r., sygn. akt III CZP 25/11, OSNC 2012, nr 2, poz. 15, w której przyjęto możliwość przyznania zadośćuczynienia pieniężnego z art. 448 k.c. na zasadzie bezprawności (art. 77 ust. 1 Konstytucji RP). Stanowisko to nie znajduje zastosowania do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej

Oznacza to, że dochodząc zadośćuczynienia, powód musi wykazać – poza przesłankami wskazanymi w art. 24 § 1 zdanie 1 i 2 k.c. – spełnienie przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej *ex delicto*, zgodnie z regułami ogólnymi⁷².

Konsekwencją zastosowania tych reguł jest m.in. wymóg wykazania przez powoda przesłanki szkody, w tym przypadku o charakterze niemajątkowym. Znajduje to wyrażne odzwierciedlenie w brzmieniu art. 448 k.c., zgodnie z którym przyznanie zadośćuczynienia pieniężnego następuje „za doznaną krzywdę”⁷³. Pojawia się w związku z tym pytanie, czy w przypadku ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przesłanka ta znajduje zastosowania, a jeśli tak, czy można odwołać się do kategorii szkody, czy też, zważywszy na status podmiotów chronionych, jest to uszczerbek innego rodzaju. Można w tym wypadku, jak się wydaje, bronić koncepcji szkody niemajątkowej *sui generis*. U podstaw regulacji chroniącej dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego, poprzez odpowiednie zastosowanie przepisów Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych, leży bowiem założenie o podobieństwie tych wartości (dóbr) do dóbr osobistych. Konsekwencją podobieństwa dóbr jest podobieństwo uszczerbków wyrządzonych w tych dobrach. Ponadto rezygnacja w tym wypadku z przesłanki uszczerbku mogłaby prowadzić do nadmiernego rozszerzenia zakresu zastosowania art. 448 k.c. w związku z art. 53o zdanie 1 u.IPN, przez przyznanie ochrony w sprawach bagatelnych. Brak ku temu podstaw.

Wykazanie szkody niemajątkowej (*sui generis*) wyrządzonej naruszeniem dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego następuje przy użyciu zobiektywizowanych kryteriów, z uwzględnieniem reakcji ludzi rozsądnych i uczciwie myślących⁷⁴. Posiłkowo można również odwołać się do poglądów wyrażonych na tle art. 448 k.c. w odniesieniu do podmiotów normatywnych⁷⁵.

W art. 53o zdanie 3 u.IPN ustawodawca wyraźnie wskazuje, że majątkowym środkiem ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego

i Narodu Polskiego ze względu na brak podstaw do przypisania w tym wypadku odpowiedzialności z art. 417 k.c.

⁷² Zob. np. wyrok SN z 9 lutego 2018 r., sygn. akt I CSK 237/17, Legalis.

⁷³ Co do konsekwencji wyróżnienia tej przesłanki zob. np. wyrok SN z 15 maja 2019 r., sygn. akt II CSK 158/18, Legalis.

⁷⁴ Zob. wyroki SN z: 16 stycznia 1976 r., sygn. akt II CR 692/75, OSNCP 1976, nr 11, poz. 251; 25 kwietnia 1989 r., sygn. akt I CR 143/89, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1990, nr 9, poz. 330, z aprobowaną glosą A. Szpunara; 18 czerwca 2009 r., sygn. akt II CSK 58/09, Legalis; 29 października 2010 r., sygn. akt V CSK 19/10, OSNC–ZD 2011, nr B, poz. 37; 8 grudnia 2016 r., sygn. akt I CSK 772/15, Legalis; 27 września 2018 r., sygn. akt I CSK 581/17, Legalis.

⁷⁵ Zob. np. wyroki SN z: 24 września 2008 r., sygn. akt II CSK 126/08, OSNC–ZD 2009, nr B, poz. 58; 22 stycznia 2015 r., sygn. akt I CSK 16/14, OSNC–ZD 2016, nr B, poz. 24.

jest zadośćuczynienie⁷⁶. Środek ten jest więc w ustawie o IPN określony inaczej niż w Kodeksie cywilnym, w którym jest użyta nazwa „zadośćuczynienie pieniężne”. Tę różnicę terminologiczną należy uznać za uzasadnioną. Akceptacja stanowiska, zgodnie z którym krzywda, rozumiana jako szkoda niemajątkowa wynika z naruszeniem dobra osobistego, nie wyczerpuje całej kategorii szkody o charakterze niemajątkowym⁷⁷, stwarza bowiem podstawy do wyróżnienia – obok zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę – świadczenia odszkodowawczego służącego naprawieniu szkody niemajątkowej innego rodzaju, które można określić jako „zadośćuczynienie”⁷⁸. Niezależnie od występujących różnic uzasadnione jest jednak stwierdzenie, że wszystkie postacie szkody niemajątkowej mają pewne cechy wspólne, wobec czego również świadczenia odszkodowawcze służące naprawieniu każdej z tych szkód wykazują zbieżność. Trafnie więc w art. 53o zdanie 1 u.IP.N ustawodawca nakazuje odpowiednie zastosowanie do ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przepisów o ochronie dóbr osobistych, zwłaszcza że jest to jedyna regulacja ogół-

⁷⁶ Zastosowanie tej instytucji następuje więc bez potrzeby sięgnięcia do wykładni art. 448 k.c., zgodnie z którą zadośćuczynienie pieniężne może być przyznane również innym niż osoby fizyczne podmiotom prawa prywatnego – zob. np. wyrok SN z 22 stycznia 2015 r., sygn. akt I CSK 16/14, OSNC–ZD 2016, nr B, poz. 24.

⁷⁷ Zob. np. wyrok SN z 19 listopada 2010 r., sygn. akt III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41.

⁷⁸ Instytucja zadośćuczynienia jest coraz powszechniej stosowana przez ustawodawcę – zob. np. art. 1 ust. 4 ustawy z 3 lutego 2001 r. o ochronie dziedzictwa Fryderyka Chopina (Dz.U. nr 16, poz. 168); art. 67a i n. ustawy z 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1127, ze zm.), odmiennie jednak art. 4 ustawy (w zakresie wykładni tego przepisu zob. np. wyrok SN z 4 listopada 2016 r., sygn. akt I CSK 739/15, OSNC–ZD 2018, nr B, poz. 29, oraz B. Janiszewska, *O zadośćuczynieniu za naruszenie praw pacjenta*, „Monitor Prawniczy” 2017, nr 15, s. 822 i n.); art. 1 ust. 2 ustawy z 7 maja 2009 r. o zadośćuczynieniu rodzinom ofiar zbiorowych wystąpień wolnościowych w latach 1956–1989 (Dz.U. nr 91, poz. 741, ze zm.); art. 33 ustawy z 9 marca 2017 r. o szczególnych zasadach usuwania skutków prawnych decyzji reparywacyjnych dotyczących nieruchomości warszawskich, wydanych z naruszeniem prawa (t.j. Dz.U. 2018, poz. 2267). Wykładnia poszczególnych przepisów może budzić wątpliwości – zob. np. art. 46 § 1 k.k. oraz art. 107 § 2 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1987, ze zm.) i art. 25 § 3 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. 2019, poz. 676, ze zm.). W kontekście tych uwag użycie w art. 446 § 4 k.c. nazwy „krzywda” oraz „zadośćuczynienie pieniężne” przemawia na rzecz stanowiska, zgodnie z którym wskazany przepis przynależy do regulacji określających środki ochrony dóbr osobistych, mimo że podstawą jego zastosowania jest relacja, w jakiej poszkodowany pozostawał ze zmarłym. Waga tego argumentu słabnie jednak, gdy uwzględnimy ewolucję instytucji zadośćuczynienia, widoczną wyraźnie na tle ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta.

na dotycząca cywilnoprawnej ochrony wartości (dóbr), które mają charakter niemajątkowy⁷⁹.

Uzasadnione jest stwierdzenie, że zadośćuczynienie jako sposób naprawienia szkody niemajątkowej (*sui generis*) wyrządzonej naruszeniem dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego nie pełni – inaczej niż zadośćuczynienie pieniężne, w tym przyznane na podstawie art. 448 k.c.⁸⁰ – funkcji kompensacyjnej. Ze względu bowiem na status podmiotów chronionych oraz naturę chronionych wartości o żadnej kompensacji nie może być mowy⁸¹. Podejmując próbę określenia funkcji analizowanej instytucji, można odwołać się do funkcji, jaką pełni odpowiednia suma pieniężna na wskazany cel społeczny, czyli drugi ze środków ochrony wskazanych w art. 448 k.c. Przemawia za tym podobieństwo instytucji, wynikające z faktu przyznania odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz podmiotu, którym nie jest poszkodowany. Pozwala to przyjąć, że zadośćuczynienie za naruszenie dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego pełni przede wszystkim funkcję satysfakcjonującą, w dalszej zaś kolejności wychowawczą i prewencyjną⁸².

⁷⁹ Wobec uznania dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego za wartości (dobra) chronione na podstawie przepisów prawa cywilnego, należy przyjąć, że w braku takiego odesłania stosowanie przepisów o ochronie dóbr osobistych następowaloby w drodze analogii *legis*.

⁸⁰ Kompensacyjna funkcja zadośćuczynienia pieniężnego jest powszechnie akceptowana – zob. np. uchwałę pełnego składu Izby Cywilnej SN z 8 grudnia 1973 r., sygn. akt III CZP 37/73, OSNCP 1974, nr 9, poz. 145; wyrok TK z 7 lutego 2005 r., sygn. akt SK 49/03, OTK-A ZU 2005, nr 2, poz. 13; wyrok SN z 17 marca 2006 r., sygn. akt I CSK 81/05, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2007, nr 3, poz. 30; wyrok SN z 28 sierpnia 2013 r., sygn. akt V CSK 361/12, Legalis. W orzecznictwie pojawia się jednak tendencja, aby zadośćuczynieniu pieniężnemu z art. 448 k.c. przypisać również inne funkcje, w tym prewencyjną – zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 9 grudnia 2016 r., sygn. akt I ACa 673/16, Legalis; wyrok SN z 27 marca 2019 r., sygn. akt V CSK 77/18, Legalis.

⁸¹ W kwestii funkcji odpowiedzialności odszkodowawczej zob. np. M. Kaliński, *Odpowiedzialność odszkodowawcza* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 70 i n., wraz z cyt. literaturą.

⁸² Tak w poprzednim stanie prawnym, w odniesieniu do odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża, Z. Radwański, *Roszczenie o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz Czerwonego Krzyża w razie umyślnego naruszenia dóbr osobistych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968, nr 3, s. 164–166, z odwołaniem do poglądu I. Koschembahra-Łyskowskiego z 1932 r. Źródłem tej satysfakcji niewątpliwie jest świadomość, że sprawcę spotkała pewna sankcja (*ibidem*, s. 166). Ujęcie to zostało zaakceptowane m.in. w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z 8 grudnia 1973 r., sygn. akt III CZP 37/73, OSNCP 1974, nr 9, poz. 145, oraz przez R. Budzinowskiego, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 8 grudnia 1973 r., III CZP 37/73*, „Państwo i Prawo” 1975, z. 3, s. 165, i J. Panowicz-Lipską, *Majątko-*

Uwzględniając tę funkcję, sąd – rozstrzygając o przyznaniu zadośćuczynienia oraz określając jego wysokość – powinien kierować się okolicznościami konkretnej sprawy⁸³. Uwzględnienia w szczególności wymaga stopień winy pozwanego, zakres oddziaływania zachowania naruszającego chronioną wartość (dobro), fakt działania w celu osiągnięcia korzyści, również o charakterze niemajątkowym (np. w celu uzyskania rozgłosu), sformułowanie zarzutów o uwłaczającym charakterze, w tym z pobudek rasistowskich, okoliczność, czy jest to pierwsze, czy też kolejne naruszenie przez pozwanego chronionej wartości (dobra).

Zgodnie z art. 53o zdanie 3 u.IPN zadośćuczynienie przysługuje Skarbowi Państwa. Tym samym beneficjariuszem zadośćuczynienia nie może być inny podmiot, w tym państwowa osoba prawna. Ze względu na przyznaną osobowość prawną dotyczy to również państwowych instytucji kultury (zob. art. 14 ust. 1 ustawy z 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej; t.j. Dz.U. 2018, poz. 1983, ze zm.), w tym Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu.

Konsekwencją przyznania zadośćuczynienia Skarbowi Państwa jest wymóg oznaczenia, zarówno w pozwie, jak i wyroku, jednostki organizacyjnej Skarbu Państwa (*statio fisci*)⁸⁴. Uwzględniając fakt, że regulacja (przepis odnoszący) dotycząca zadośćuczynienia za naruszenie dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego została zamieszczona w ustawie o IPN, uzasadnione jest stwierdzenie, że jednostką tą jest Instytut Pamięci Narodowej.

4.10. Szczególny charakter zadośćuczynienia przyznawanego na podstawie art. 53o zdanie 1 i 3 u.IPN w związku z art. 24 § 1 zdanie 3 i art. 448 zdanie 1 k.c. uzasadnia stwierdzenie, że w sytuacji naruszenia dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego brak podstaw do zastosowania instytucji odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny, zarówno jako jedy-

wa ochrona dóbr osobistych, op. cit., s. 128 i n. W obecnym stanie prawnym zob. np. J. Matys, *Charakter prawny roszczenia o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na cel społeczny (art. 448 KC)*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 9, s. 472, zdaniem której roszczenie o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny ma charakter pośredni między zadośćuczynieniem pieniężnym stanowiącym majątkowy środek ochrony, a roszczeniami niemajątkowymi z art. 24 § 1 k.c. Pogląd ten w zasadzie odzwierciedla stanowisko Z. Radwańskiego, *Roszczenie o zapłatę, op. cit.*, s. 168, który, odwołując się do przedmiotu świadczenia oraz zaangażowanego tu interesu wierzyciela, przyjął majątkowy charakter roszczenia o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej, mimo że nie przedstawia ono dla poszkodowanego żadnego interesu majątkowego.

⁸³ Zob. np. wyroki SN z: 19 kwietnia 2006 r., sygn. akt II PK 245/05, OSNAPiUS 2007, nr 7–8, poz. 101; 4 marca 2015 r., sygn. akt IV CSK 422/14, Legalis.

⁸⁴ W zakresie określenia Skarbu Państwa jako strony postępowania zob. np. uchwałę SN z 19 kwietnia 2001 r., sygn. akt III CZP 10/01, OSNC 2001, nr 10, poz. 147, wraz z cyt. orzecnictwem.

nego środka ochrony o charakterze majątkowym, jak i kumulatywnie, łącznie z zadośćuczynieniem⁸⁵. Niezależnie od wcześniejszych argumentów można podnieść, że akceptacja odmiennego rozwiązania mogłaby prowadzić do obejścia art. 53o zdanie 3 u.IPN. Uwzględnienia również wymaga, że jedynym podmiotem uprawnionym na podstawie art. 448 k.c. do domagania się zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny jest poszkodowany⁸⁶. Statusu takiego nie ma żaden z podmiotów uprawnionych do żądania udzielenia ochrony.

4.11. Z brzmienia art. 53o zdanie 3 u.IPN wynika, że na tle naruszenia dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego może powstać roszczenie o naprawienie szkody majątkowej. Można przyjąć, że przepis ten stanowi odpowiednik art. 24 § 2 k.c.⁸⁷, a jego celem jest wskazanie podmiotu uprawnionego do dochodzenia odszkodowania oraz do jego otrzymania.

Na tle tej regulacji nasuwa się kilka uwag. W analizowanym przypadku wyrządzenie szkody majątkowej nie jest sytuacją typową, jest jednak możliwe. Jako przykład można wskazać napis naruszający dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego, zamieszczony na murze czy też pomniku. Ani mur, ani pomnik nie muszą jednak stanowić majątku Skarbu Państwa. Gdyby przyjąć, że w każdym przypadku odszkodowanie przysługuje Skarbowi Państwa, prowadziłoby to do osłabienia ochrony własności, co jest nie do zaakceptowania. Wydaje się więc, że art. 53a zdanie 3 u.IPN w zakresie dotyczącym odszkodowania (za szkodę majątkową) jest zbędny. Wystarczające byłoby skorzystanie z reguł ogólnych, bez potrzeby ich wskazywania.

Stwierdzenie to nie rozstrzyga jednak wątpliwości powstających na tle wykładni art. 53a zdanie 3 u.IPN. Możliwe do obrony, jak się wydaje, jest stanowisko, że odszkodowanie przysługuje Skarbowi Państwa w sytuacji, gdy szkoda dotyczy mienia państwowego lub mienia przysługującego państwowym osobom prawnym (art. 34 k.c.). Relacje między tymi podmiotami regulują przepisy szczególne, a obowiązek pokrycia szkody majątkowej poniesionej przez państwową osobę prawną może spoczywać na Skarbie Państwa niezależnie od tego, czy uzyskał on świadczenie odszkodowawcze od podmiotu odpowiedzialnego. W pozostałych przypadkach podmiotem uprawnionym do żądania odszkodowania jest podmiot poszkodowany, w tym jednostka samorządu terytorialnego.

⁸⁵ W zakresie możliwości kumulacji obu środków ochrony w przypadku naruszenia dób osobistych zob. np. uchwałę SN(7) z 9 września 2008 r., sygn. akt III CZP 31/08, OSNC 2009, nr 3, poz. 36.

⁸⁶ Zob. A. Śmieja, *Szczególne zasady naprawienia deliktowej szkody na osobie*, op. cit., s. 770.

⁸⁷ Należy bowiem zaakceptować stanowisko, zgodnie z którym roszczenie o naprawienie szkody majątkowej wyrządzonej naruszeniem dobra osobistego nie jest środkiem ochrony dóbr osobistych – zob. J. Panowicz-Lipska, *Komentarz do art. 24, op. cit.*, s. 224.

Pozwala to przyjąć, że jeżeli wyrządzenie szkody majątkowej dotyczy mienia państwowego (mienie Skarbu Państwa oraz państwowych osób prawnych), uprawnienie do dochodzenia odszkodowania z tego tytułu przysługuje organizacji pozarządowej w zakresie jej zadań statutowych (art. 53o zdanie 2 u.IP.N) oraz Skarbowi Państwa – Instytutowi Pamięci Narodowej. Roszczenia o naprawienie szkody majątkowej może ponadto dochodzić inna jednostka organizacyjna Skarbu Państwa, zgodnie z regułami ogólnymi. Jeżeli natomiast wyrządzenie szkody majątkowej nie dotyczy mienia państwowego, uprawnienie do dochodzenia odszkodowania z tego tytułu przysługuje wyłącznie osobie poszkodowanej.

5. Wybrane zagadnienia procesowe

5.1. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami z momentem naruszenia (zagrożenia) dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego powstaje stosunek cywilnoprawny między podmiotem odpowiedzialnym a Skarbem Państwa. W ramach tego stosunku Skarb Państwa jest reprezentowany przez Instytut Pamięci Narodowej (*statio fisci*) lub też na jego rzecz działa, w zakresie swych zadań statutowych, organizacja pozarządowa. Rozważenia obecnie wymaga, w jaki sposób tak określony stosunek materialnoprawny przekłada się na stosunek (stosunki) prawa procesowego.

Każdej z jednostek uprawnionych do żądania udzielenia ochrony dobremu imieniu Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przysługuje zdolność sądowa. W przypadku Instytutu Pamięci Narodowej wynika to z art. 53p u.IP.N. Reprezentacja Skarbu Państwa jest więc w tym wypadku, na mocy regulacji szczególnej, powierzana państwowej jednostce organizacyjnej, która, pomimo braku zdolności prawnej, może występować samodzielnie jako strona postępowania. Za przyjęciem przez ustawodawcę takiego szczególnego rozwiązania⁸⁸ przemawia, jak się wydaje, status Instytutu Pamięci Narodowej. Natomiast zdolność sądowa organizacji pozarządowej wynika z przysługującej jej zdolności prawnej (art. 64 k.p.c. w związku z art. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie). Przyznanie przez ustawodawcę organizacji pozarządowej legitymacji do wniesienia powództwa z art. 53o u.IP.N można uznać za przejaw realizacji funkcji, jakie organizacja ta może pełnić w postępowaniu cywilnym⁸⁹.

⁸⁸ Rozwiązanie takie jest wyjątkowo stosowane w systemie prawa procesowego – zob. np. państwową jednostkę organizacyjną, która jako pracodawca posiada zdolność sądową, mimo braku zdolności prawnej (art. 460 § 1 k.p.c.). Zob. też P. Grzegorzczuk, Komentarz do art. 64 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Art. 1–183, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 432–434.

⁸⁹ Zob. w szczególności R. Kułski, *Ochrona interesów zbiorowych*, op. cit., s. 343, wraz z cyt. literaturą. Zdaniem Autora organizacje pozarządowe są w postępowaniu cywil-

Przyznanie zdolności sądowej jednostkom, które nie są stroną stosunku cywilnoprawnego, a w konsekwencji nie występują o ochronę własnych praw podmiotowych, uzasadnia stwierdzenie, że zarówno Instytut Pamięci Narodowej, jak i organizacja pozarządowa o zadaniach statutowych wskazanych w ustawie o IPN, są w postępowaniu o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego stroną w znaczeniu formalnym. Oznacza to, że powód działa w imieniu własnym, ale na rzecz innej osoby uprawnionej materialnoprawnie⁹⁰. Analizowaną regulację można więc uznać za przypadek podstawienia procesowego, czyli sytuację, w której podmiot podstawiony (tu: jednostka uprawniona na podstawie normy procesowej wyrażonej w art. 53o zdanie 2 i art. 53p u.IPN do wytoczenia powództwa) działa w procesie w miejsce podmiotu uprawnionego materialnie (tu: Skarbu Państwa, czy też – w szerszym aspekcie – Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego)⁹¹. Skoro w analizowanym przypadku legitymację procesową ma tylko podmiot podstawiony, pozbawiony jej jest natomiast podmiot materialnie uprawniony, można przyjąć, że jest to podstawienie bezwzględne (subrogacja procesowa)⁹². Należy jednak zaznaczyć, że poglądy wyrażane w doktrynie prawa procesowego mogą przemawiać na rzecz odmiennej kwalifikacji⁹³.

5.2. Regulacja art. 53o i 53p u.IPN nie wyłącza w postępowaniu o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego udziału prokuratora. Co do zasady rola prokuratora jest jednak inna niż jednostek uprawnionych.

nym naturalnym reprezentantem zbiorowości. Nie jest właściwe przenoszenie odpowiedzialności za ochronę tych interesów wyłącznie na organy władzy publicznej.

⁹⁰ Szerzej M. Jędrzejewska, *Współuczestnictwo procesowe (Istota – zakres – rodzaje)*, Warszawa 1975, s. 13 i n., wraz z cyt. literaturą. Zob. też np. K. Gajda-Roszczyńska, *Między prokuratorem a organizacjami pozarządowymi – udział podmiotów innych niż materialnie uprawnione (uwagi de lege lata i de lege ferenda)* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018, s. 179–180.

⁹¹ Zob. w szczególności W. Broniewicz, *Podstawienie procesowe*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne”, seria I, 1963, z. 31, s. 145 i n.

⁹² W kwestii tego rozróżnienia zob. *ibidem*, s. 155 i n.

⁹³ Przykładowo, kwalifikując sytuację organizacji pozarządowej na tle ustaw szczególnych R. Kułski, *Ochrona interesów zbiorowych*, *op. cit.*, s. 349–350, stwierdza, że organizacja pozarządowa nie działa jako podmiot podstawiony, na rzecz oznaczonej osoby. W tym wypadku organizacja występuje w imieniu własnym, chociaż niewątpliwie działa jako reprezentant zbiorowości. Natomiast J. Mucha, *Legitymacja procesowa w sprawach o zaprzestanie tzw. nieekologicznej reklamy w świetle przepisów ustawy – Prawo ochrony środowiska*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2013, nr 2, s. 31–32, przyjmuje, że organizacja ekologiczna działa nie tylko we własnym imieniu, ale i na swoją rzecz, formułując jednak ostatecznie wniosek, że powództwo o zaprzestanie reklamy nieekologicznej jest środkiem ochrony środowiska jako dobra wspólnego, a podmiotem wyposażonym w uprawnienie do jego wytaczania jest organizacja ekologiczna, działająca w interesie publicznym.

Wiąże się ona z ochroną praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego (art. 7 k.p.c.)⁹⁴, przez co, realizując uprawnienie wstąpienia do postępowania w każdym jego stadium, prokurator może według swojej oceny przystąpić zarówno po stronie powoda, jak i pozwanego (art. 60 k.p.c.). Nie jest również wykluczone wytoczenie przez prokuratora na rzecz Skarbu Państwa, jako podmiotu materialnie uprawnionego (art. 55 i 56 k.p.c.), powództwa o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego. Wydaje się jednak, że rozwiązanie takie znajdzie zastosowanie wyłącznie wówczas, gdy celem prokuratora jest ochrona wartości wskazanych w art. 7 k.p.c., jednocześnie z powództwem nie występuje żadna z uprawnionych jednostek⁹⁵. Uregulowanie zawarte w art. 53 o i 53p u.IPN można bowiem odczytywać w kontekście rekonstruowania pozytywnego obowiązku władzy publicznej do zapewnienia ochrony dobremu imieniu Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego.

5.3. Dla dalszych rozważań przydatne wydaje się wyróżnienie dwóch sytuacji. Po pierwsze, sytuacji, w której w związku z jednym zdarzeniem naruszającym (zagrożającym) chronioną wartość z żądaniem udzielenia ochrony występuje jedna spośród jednostek uprawnionych na podstawie art. 53o i 53p u.IPN, po drugie, sytuacji, w której żądanie udzielenia ochrony, w związku z tym samym zdarzeniem, kieruje kilka uprawnionych jednostek. W obrębie drugiej sytuacji można ponadto wyróżnić przypadek, w którym każda z jednostek występuje o to samo roszczenie (np. roszczenie o złożenie przez pozwanego oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie), oraz przypadek, w którym żądanie dotyczy różnych roszczeń (np. jedna z jednostek występuje z żądaniem złożenia oświadczenia, druga z żądaniem zasądzenia zadośćuczynienia)⁹⁶.

Jeżeli ma miejsce pierwsza ze wskazanych sytuacji, pozycję procesową powoda określa ustawa o IPN. Uzasadnia to m.in. stwierdzenie, że do organizacji pozarządowej wnoszącej powództwo nie znajdują zastosowania przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o organizacjach pozarządowych, w szczególności art. 8 i art. 61–63 k.p.c. Przepisy te odnoszą się bowiem do ochrony indywidualnych interesów obywateli⁹⁷, art. 53o–53q u.IPN w żaden zaś sposób nie znajduje zasto-

⁹⁴ Co do udziału prokuratora w sprawach związanych z wypowiedzią o „polskich obyczajach koncentracyjnych” zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 31 marca 2016 r., sygn. akt I ACa 971/15, Legalis.

⁹⁵ Ze względu na naturę chronionych wartości (dóbr) oraz cechy stosunku cywilnoprawnego nawiązanego na skutek ich naruszenia (zagrożenia) należy w tym wypadku wyłączyć powództwo samoistne prokuratora z art. 57 k.p.c.

⁹⁶ Zakres roszczeń podnoszonych przez uprawnione jednostki może się również krzyżować, np. jedna z jednostek żąda wyłącznie złożenia oświadczenia, druga żąda zarówno złożenia oświadczenia, jak i zasądzenia zadośćuczynienia.

⁹⁷ Zob. np. P. Grzegorzczak, Komentarz do art. 8 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Art. 1–183, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 192; R. Kułski, *Ochrona interesów zbiorowych*, op. cit., s. 348–349. Wyraż-

sowania do takiej kategorii interesów. W analizowanym przypadku organizacja pozarządowa samodzielnie reprezentuje interes zbiorowy, z jednym, jak się wydaje, zastrzeżeniem. Skoro w świetle art. 53o zdanie 3 u.IP.N odszkodowanie lub zadośćuczynienie z tytułu naruszenia dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przysługuje Skarbowi Państwa, w przypadku skierowania takiego żądania przez organizację pozarządową sąd powinien zwrócić się do Skarbu Państwa o wyrażenie stanowiska w tym zakresie. Jednostką organizacyjną reprezentującą stronę uprawnioną materialnoprawnie jest, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, Instytut Pamięci Narodowej.

Na tle drugiej ze wskazanych sytuacji określenie pozycji procesowej poszczególnych jednostek uprawnionych nie rysuje się wyraźnie. Pojawia się w szczególności pytanie, czy w przypadku, w którym jedna z uprawnionych jednostek wytoczyła już powództwo o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego, inna jednostka uprawniona nadal może występować z żądaniem udzielenia ochrony, a jeśli tak, to w jaki sposób może je realizować. Czy jednostka ta może wytoczyć odrębne powództwo, wziąć udział w toczącym się już postępowaniu czy też przedstawić sądowi istotny dla tej sprawy pogląd wyrażony w uchwale lub w oświadczeniu należycie umocowanego organu? Zagadnienie to wymaga głębszych badań podjętych przez doktrynę prawa cywilnego procesowego. Uwzględniając treść stosunku materialnoprawnego, można jednak zaproponować następującą wykładnię.

Konsekwencją stanowiska, zgodnie z którym zarówno Instytut Pamięci Narodowej, jak i organizacja pozarządowa o zadaniach statutowych wskazanych w ustawie o IP.N, są w postępowaniu o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego wyłącznie stroną w znaczeniu formalnym, musi być stwierdzenie, że między tymi jednostkami nie może zachodzić współuczestnictwo procesowe. Łączny udział w procesie kilku jednostek uprawnionych może być rozpatrywany jedynie w kategoriach wielopodmiotowości niebędącej współuczestnictwem⁹⁸.

ną podstawę do takiej wykładni stwarza art. 61 k.p.c.: wytoczenie powództwa oraz wzięcie udziału w toczącym się postępowaniu następuje na rzecz oznaczonej osoby fizycznej, za jej zgodą wyrażoną na piśmie.

⁹⁸ Zob. w szczególności M. Jędrzejewska, *Współuczestnictwo procesowe*, op. cit., s. 7 i n., zdaniem której współuczestnictwo zachodzi jedynie wówczas, gdy podmioty mają łącznie legitymację procesową i legitymację materialną. Jeżeli wymóg ten nie jest spełniony, można co najwyżej przyjąć pozorne współuczestnictwo procesowe (*ibidem*, s. 20–21). Ponadto np. M. Jędrzejewska, K. Weitz, Komentarz do art. 72 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Art. 1–183, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 475; T. Zembrzusi, *Współuczestnictwo w sporze* [w:] *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego*, t. I, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013, s. 279.

Przypadek taki nie jest przedmiotem szerszych rozważań doktryny prawa procesowego⁹⁹. Dla niniejszych rozważań przydatne jest stanowisko, zgodnie z którym wytoczenie powództwa przez jeden z podmiotów formalnie uprawnionych powoduje – w przypadku podstawienia procesowego w postaci subrogacji procesowej – powstanie zawisłości sporu uniemożliwiającej wytoczenie powództwa o to samo roszczenie przez drugi z uprawnionych podmiotów. *Przedmiot sporu bowiem i podmiot, którego sfery prawnej ma rozstrzygnięcie sądu dotyczyć, w obu przypadkach są takie same*¹⁰⁰. Można również odwołać się do poglądów wyrażanych na tle zagadnienia prawomocności materialnej wyroku¹⁰¹. Przyjmuje się, że reguła wiązania strony prawomocnym orzeczeniem (art. 365 § 1 k.p.c.) dotyczy strony w znaczeniu materialnoprawnym, bez względu na to, czy była ona stroną procesu również w znaczeniu formalnym¹⁰². Podobne lub zbliżone wnioski formułuje się na tle zagadnienia powagi rzeczy osądzonej¹⁰³.

⁹⁹ Komentatorzy Kodeksu postępowania cywilnego z reguły przywołują wyrok SN z 23 marca 2007 r., sygn. akt V CSK 60/07, OSNC-ZD 2008, nr A, poz. 23, z głosem T. Zembrzuskiego, bez szerszego rozważenia. Natomiast R. Kulski, *Ochrona interesów zbiorowych*, op. cit., s. 348–351, analizując sytuację organizacji pozarządowej na gruncie ustaw szczególnych, nie wskazuje, w jaki sposób rozstrzygnąć przypadek, w którym kilka organizacji pozarządowych żąda udzielenia ochrony temu samemu dobru wspólnemu (np. na podstawie art. 323 ust. 2 p.o.ś.). Również w kwestii powagi rzeczy osądzonej w sprawie dotyczącej ochrony rzeczywistych interesów zbiorowych Autor rozważa wyłącznie sytuację, w której „stroną jest jedynie podmiot reprezentujący zbiorowość” (*ibidem*, s. 385; zob. też s. 380–381).

¹⁰⁰ Zob. M. Jędrzejewska, *Współuczestnictwo procesowe*, op. cit., s. 20.

¹⁰¹ Co do sposobu rozumienia pojęcia „prawomocność materialna” zob. np. P. Grzegorzczak, Komentarz do art. 365 i 366 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, Art. 183¹–366, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 691–695, wraz z cyt. literaturą.

¹⁰² Zob. np. I. Kunicki, Komentarz do art. 365 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Art. 1–366, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2016, s. 1590, który przyjmuje, że na gruncie art. 365 § 1 k.p.c. przez stronę należy rozumieć każdy podmiot, w którego sferze prawnej dane orzeczenie wywrze skutki. Zob. też P. Grzegorzczak, Komentarz do art. 365 i 366, op. cit., s. 725, zdaniem którego w przypadku podstawienia procesowego zachodzi rozszerzona prawomocność materialna wyroku.

¹⁰³ Na gruncie poprzedniego stanu prawnego zob. w szczególności W. Broniewicz, *Podstawienie procesowe*, op. cit., s. 161 i n. W obecnym stanie prawnym zob. np. P. Grzegorzczak, Komentarz do art. 365 i 366, op. cit., s. 728–729, zdaniem którego w przypadku podstawienia procesowego prawomocność orzeczenia należy postrzegać zarówno w aspekcie mocy wiążącej (art. 365 k.p.c.), jak i powagi rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.). Ujęcie takie umożliwia konsekwentne rozwiązanie zagadnienia mnogości procesów w tej samej sprawie na płaszczyźnie zawisłości sporu oraz prawomocności. Autor zaznacza jednak, że jest to zagadnienie dyskusyjne. Zob. też I. Kunicki, Komentarz do art. 366 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Art. 1–366, red. A. Mar-

Uwzględniając powyższe stanowisko, można przyjąć, że jeżeli jedna z jednostek uprawnionych w świetle art. 53o i 53p u.IPN wniosła powództwo o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego w związku z określonym zdarzeniem, kolejna jednostka uprawniona nie może wytoczyć powództwa w związku z tym samym zdarzeniem w zakresie roszczenia dochodzonego przez pierwszą jednostkę (art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c.). Jeżeli w związku z tym zdarzeniem oraz tym roszczeniem zapadł prawomocny wyrok wiąże on każdą uprawnioną jednostkę, niezależnie od tego, czy brała ona udział w postępowaniu (art. 365 i 366 k.p.c.).

Można jednocześnie uznać, że wszczęcie postępowania o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przez jednostkę uprawnioną, do czasu zakończenia tego postępowania, nie prowadzi do utraty przez inną jednostkę możliwości żądania udzielenia ochrony w związku z tym samym zdarzeniem w zakresie dochodzonego już roszczenia. Natura chronionych wartości oraz działanie w interesie zbiorowym (wspólnym) przemawia na rzecz szerokiego udziału w postępowaniu jednostek uprawnionych. Pozwala to przyjąć, że w sytuacji, w której inna jednostka uprawniona wytoczyła już powództwo, organizacja pozarządowa w zakresie swoich zadań statutowych może wziąć udział w toczącym się postępowaniu albo przedstawić sądowi istotny dla sprawy pogląd. Podstawą przyznania tych uprawnień są art. 8, 61 § 2 i art. 63 k.p.c., stosowane w drodze analogii *legis*. Brak przy tym, w przypadku przystąpienia do toczącego się postępowania, wymogu uzyskania zgody jednostki wszczynającej postępowanie. Żądanie ochrony dotyczy bowiem tej samej wartości, jednocześnie każda z jednostek uprawnionych ma wyłącznie status strony procesu w znaczeniu formalnym. Z tych również względów przyjmuję, że brak podstaw do stosowania w drodze analogii *legis* art. 62 § 2 k.p.c.

Stanowisko, zgodnie z którym wszczęcie postępowania nie prowadzi do utraty przez inną jednostkę uprawnioną, do czasu zakończenia postępowania, możliwości żądania udzielenia ochrony, należy również odnieść do sytuacji, w której kolejną jednostką żądającą ochrony jest Instytut Pamięci Narodowej. W tym wypadku pojawia się jednak wątpliwość, jakie przepisy mogą stanowić podstawę do zastosowania analogii *legis*. Ze względu na status Instytutu oraz treść stosunku materialnoprawnego można, jak się wydaje, przeprowadzić wnioskowanie zrównujące sytuację tej jednostki z sytuacją organizacji pozarządowej, ewentualnie z sytuacją prokuratora przystępującego do toczącego się już postępowania (art. 7 k.p.c.).

Konsekwencją takiego ujęcia jest stanowisko, zgodnie z którym w przypadku stwierdzenia przez sąd wszczęcia przez jednostkę uprawnioną kolejnego po-

ciniak, K. Piasecki, Warszawa 2016, s. 1600, zdaniem którego powagą rzeczy osądzonej są objęte strony w znaczeniu materialnym, wobec czego strona w znaczeniu formalnym nie może wytoczyć powództwa na rzecz strony w znaczeniu materialnym w zakresie objętym tą powagą.

wództwa o ochronę dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego w związku z tym samym zdarzeniem i w zakresie tego samego roszczenia, sąd powinien, jeśli pierwsze postępowanie nie zostało zakończone, pouczyć powoda o przysługujących mu uprawnieniach, które może realizować w ramach pierwszego postępowania. Dopiero wówczas, gdy jednostka uprawniona podtrzyma zamiar prowadzenia kolejnego postępowania, sąd może odrzucić pozew. Jeżeli natomiast w kolejnym postępowaniu, w związku z tym samym zdarzeniem, jednostka uprawniona z art. 53o i 53p u.IPN dochodzi innego roszczenia, sąd powinien rozważyć zawieszenie z urzędu drugiego postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c.¹⁰⁴.

6. Podsumowanie

Regulacja zawarta w art. 53o–53q u.IPN stwarza podstawy do ochrony interesu niemajątkowego związanego z narodem i państwem, nieobjętego zakresem zastosowania art. 23 k.c.¹⁰⁵. Interes ten jest powiązany przede wszystkim z ochroną pamięci historycznej, może jednak być ujmowany szerzej, obejmując w szczególności wypowiedzi o charakterze rasistowskim.

Uznając dobre imię Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego za wartości (dobra) prawnie chronione, ustawodawca zasadnie odsyła do odpowiedniego zastosowania przepisów Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych. Pozwala to skorzystać z dorobku orzecznictwa i doktryny, wypracowanych na gruncie tych przepisów, a w konsekwencji zachować, w określonym zakresie, wspólne standardy ochrony wartości (dóbr) o charakterze niemajątkowym.

Przyznanie przez ustawodawcę ochrony dobremu imieniu Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego przez odpowiednie zastosowanie przepisów Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych potwierdza, że cywilnoprawna metoda regulacji może znaleźć zastosowanie do stosunków społecznych, których funkcja nie sprowadza się do ochrony interesów prywatnych. Regulacja ta uzasadnia ponadto stwierdzenie, że w polskim systemie prawnym coraz wyraźniej rysuje się kategoria szkody niemajątkowej niebędącej krzywdą. Być może, wraz z wprowadzaniem kolejnych uregulowań dotyczących szkód tego rodzaju, uzasadnione stanie się uchwalenie w tym zakresie przepisów o charakterze ogólnym.

¹⁰⁴ Jeżeli zakres roszczeń podnoszonych przez uprawnione jednostki w dwóch różnych postępowaniach krzyżuje się, sąd w odpowiednim zakresie stosuje procedurę pouczenia powoda o przysługujących mu uprawnieniach, odrzucenia pozwu oraz zawieszenia postępowania.

¹⁰⁵ W kwestii uznania poczucia tożsamości narodowej za dobro osobiste zob. w szczególności F. Rakiewicz, *Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste*, *Studium cywilnoprawne*, Poznań 2017; rozprawa doktorska w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, *passim*.

Bibliografia

- Banaszczyk Z., *Stosunek cywilnoprawny* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012.
- Banaszczyk Z., *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przy wykonywaniu władzy publicznej* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018.
- Bosek L., Komentarz do art. 218 [w:] *Konstytucja RP*, t. II, *Komentarz. Art. 87–243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Broniewicz W., *Podstawienie procesowe*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne”, seria I, 1963, z. 31.
- Budzinowski R., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 8 grudnia 1973 r., III CZP 37/73, „Państwo i Prawo” 1975, z. 3.*
- Florczak-Wątor M., Komentarz do art. 4 [w:] *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Gajda-Roszczyńska K., *Między prokuratorem a organizacjami pozarządowymi – udział podmiotów innych niż materialnie uprawnione (uwagi de lege lata i de lege ferenda)* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018.
- Garlicki L., Komentarz do art. 10 [w:] *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. I, *Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010.
- Garlicki L., Derlatka M., Komentarz do art. 4 [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Granat M., *Zasada suwerenności narodu* [w:] *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2010.
- Grzegorzczak P., Komentarz do art. 8, 64 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, *Art. 1–183, Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Grzegorzczak P., Komentarz do art. 365 i 366 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Art. 183¹–366, Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Hołda Z., Wojcieszczuk J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 30 sierpnia 1974 r., I CR 384/74, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1977, nr 10, poz. 403.*
- Jakimowicz W., *Publiczne prawa podmiotowe*, Kraków 2002.
- Janiszewska B., *O zadośćuczynieniu za naruszenie praw pacjenta*, „Monitor Prawniczy” 2017, nr 15.
- Jędrzejewska M., *Współuczestnictwo procesowe (Istota – zakres – rodzaje)*, Warszawa 1975.
- Jędrzejewska M., Weitz K., Komentarz do art. 72 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, *Art. 1–183, Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Kaliński M., *Odpowiedzialność odszkodowawcza* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018.
- Kaliński M., *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2014.

- Kordela M., *Aksjologia źródeł prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, nr 2.
- Księżak P., Komentarz do art. 24 [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014.
- Księżak P., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 17 września 2014 r., I CSK 682/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2016, nr 6, poz. 55.
- Kubiak-Cyrul A., *Dobra osobiste osób prawnych*, Kraków 2005.
- Kulski R., *Ochrona interesów zbiorowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2017.
- Kunicki I., Komentarz do art. 365 i 366 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Art. 1–366, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2016.
- Matys J., *Charakter prawny roszczenia o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na cel społeczny (art. 448 KC)*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 9.
- Mucha J., *Legitymacja procesowa w sprawach o zaprzestanie tzw. nieekologicznej reklamy w świetle przepisów ustawy – Prawo ochrony środowiska*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2013, nr 2.
- Nowacki J., „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964, z. 3.
- Opalek K., Wróblewski J., *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969.
- Panowicz-Lipska J., Komentarz do art. 23 i 24 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. M. Gutowski, Warszawa 2018.
- Panowicz-Lipska J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975.
- Pazdan M., *Dobra osobiste i ich ochrona* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012.
- Piechowiak M., Komentarz do art. 1 [w:] *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz. Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Pietrzykowski T., *Podmiotowość prawna – ujęcie teoretyczne* [w:] *O czym mówią prawnicy, mówiąc o podmiotowości*, red. A. Bielska-Brodziak, Katowice 2015.
- Pyziak-Szafnicka M., *Prawo podmiotowe* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012.
- Radwański Z., *Roszczenie o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz Czerwonego Krzyża w razie umyślnego naruszenia dóbr osobistych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968, nr 3.
- Radwański Z., *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988, nr 2.
- Radwański Z., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 14 maja 2003 r., I CKN 463/01*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2004, nr 2, poz. 22.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018.
- Radwański Z., Zieliński M., *Normy i przepisy prawa cywilnego* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012.
- Rakiewicz F., *Poczucie tożsamości narodowej jako dobro osobiste. Studium cywilnoprawne*, Poznań 2017; rozprawa doktorska w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

- Romanowski M., *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 3.
- Sadowski J., *Konflikt zasad – ochrona dóbr osobistych a wolność prasy*, Warszawa 2008.
- Safjan M., Komentarz do art. 448 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Art. 1–449¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018.
- Sobczak J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 10 września 1999 r., III CKN 939/98*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2000, nr 6, poz. 94.
- Stahl M., *Zagadnienia ogólne* [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 6, *Podmioty administrujące*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2011.
- Szczepaniak R., Komentarz do art. 1 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. M. Gutowski, Warszawa 2018.
- Szpunar A., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 25 kwietnia 1989 r., I CR 143/89*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1990, nr 9, poz. 330.
- Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych przysługujących osobom prawnym* [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990.
- Śmieja A., *Szczególne zasady naprawienia deliktowej szkody na osobie* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018.
- Urbańczyk M., *Liberalna doktryna wolności słowa a swoboda wypowiedzi historycznej*, Poznań 2009.
- Wałachowska M., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11 stycznia 2007 r., II CSK 392/06*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2009, nr 5, poz. 55.
- Wiczcanowska H., *Prawa pamięci w kontekście art. 17 EKPC – prawo do negacjonizmu czy negacjonizm prawa pamięci?*, „Świat Idei i Polityki” 2016, t. 15.
- Wierciński J., *Niemajątkowa ochrona czci*, Warszawa 2002.
- Więzowska B., *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009.
- Winczorek P., *Konstytucja RP a prawo wspólnotowe*, „Państwo i Prawo” 2004, z. 11.
- Wójcicka E., *Actio popularis w prawie polskim*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 11.
- Wróbel A., *Prawo podmiotowe publiczne* [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 1, *Instytucje prawa administracyjnego*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2015.
- Zembrzusi T., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 23 marca 2007 r., V CSK 60/07*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2008, nr 2, poz. 22.
- Zembrzusi T., *Współuczestnictwo w sporze* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013.
- Ziemiński Z., *Logika praktyczna*, Warszawa 2002.
- Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980.